

KÖZLEMÉNYEK

Viskolcz Noémi

ESTERHÁZY ANNA JÚLIA (1630–1669)

A 17. század nagy nőalakjai — Báthory Erzsébet, Lobkowitz Poppel Éva, Lorántffy Zsuzsanna, Széchy Mária, Zrínyi Ilona vagy éppen Esterházy Anna Júlia anyja, Nyáry Krisztina — elsősorban férjeik, fiaik magas pozíciója és a korabeli hatalmi játszmák révén bizonyultak érdekesnek a történészek számára a 19–20. század fordulóján.¹ Az utóbbi időben újra nagyobb figyelem irányul a kora újkori (többnyire arisztokrata) nők és gyermekek, egyáltalán a család társadalomban betöltött szerepére.² Esterházy Anna Júliáról eddig nem született tanulmány vagy monográfia, pedig híres családban született és híres család sarjához ment nőül: Esterházy Miklós nádor lánya, Esterházy László és Pál testvére és Nádasdy Ferenc felesége. A forrásadottságok jók élete feldolgozásához: naplók és családi feljegyzések tudósítanak élete fontosabb fordulópontjairól, számos levele maradt fenn különböző családi levéltárakban, leltárak, összeírások segítségével pontos kép rajzolható a házasságba vitt, majd gyarapított vagyonáról. Sőt, ő az a magyar arisztokrata nő, akinek a vonásait — Esterházy Orsolyáé mel-

¹ Korábbi szakirodalom: *Zsilinszky Mihály*: Magyar hölgyek: történelmi élet- és jellemrajzok [Lorántffy Zsuzsanna, Széchy Mária, Zrínyi Ilona, Bethlen Katalin, Cserey Ilona]. Pest 1871.; A *Magyar történelmi életrajzok* sorozatban néhány királyné mellett három 17. századi nő is helyet kapott: *Acsády Ignác*: Széchy Mária 1610–1679. Bp. 1885.; *Deák Farkas*: Forgách Zsuzsanna 1582–1632. Bp. 1885.; *Ipoly Arnold*: Bedegi Nyári Krisztina 1604–1641. Bp. 1887.; *Deák Farkas*: Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése. Bp. 1875. Érdemes megemlíteni még Takáts Sándor tanulmányait: *Takáts Sándor*: Régi magyar asszonyok. Bp. 1914.; *Uő*: Magyar asszonyok. Bp. 1926.; *Uő*: Régi magyar nagyasszonyok. Vál. és sajtó alá rend. Réz Pál. 1982.; 2003. Takáts a 17. századi nagyasszonyok közül Homonnai Máriaéről, Csáky Wesselényi Annáról, Zrínyi Ilonáról, Batthyányné Lobkowitz Éváról is írt (utóbbiról külön monográfiája is megjelent: *Uő*: Zrínyi Miklós nevelőanyja. Bp. 1917.).

² Újabb szakirodalom: *Péter Katalin*: A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet. Bp. 1985.; *Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor*: Egy asszony élete: Báthory Erzsébet. Bp. 2010.; Lorántffy Zsuzsanna album. Szerk. Tamás Edit. (Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 39.) Sárospatak 2000.; Erdély és Patak fejedelemszónya, Lorántffy Zsuzsanna: tanulmányok születésének 400. évfordulójára. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000.; *Kincses Katalin*: „Im küttem én orvosságot”: Lobkowitz Poppel Éva levelezése, 1622–1640. (Régi magyar történelmi források, 3.) Bp. 1993.; Rákóczi Erzsébet levelei férjéhez 1672–1707. Szerk. és az előszót írta Benda Borbála és Várkonyi Gábor. (Millenniumi magyar történelem. Források) Bp. 2001.; *Nők a magyar történelemben*. Összeáll. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1997.; *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Szerk. Gyáni Gábor – Nagy Beáta. Debrecen 2006.; *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk. Fábri Anna – Várkonyi Gábor. Bp. 2007.; *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk.” Szerk. Péter Katalin. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19.) Bp. 1996.; *Péter Katalin*: Házasság a régi Magyarországon 16–17. század. Bp. 2008.; *Uő*: A családról. In: *Uő*: Magánélet a régi Magyarországon. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2012. 159–170.

lett — talán a legtöbbször örökítették meg a korban: több portréja is ismert festmények és metszetek formájában. Mecénási-pártfogói szerepét egyházi alapítványok és adományok jelzik. Tevékeny életét férje, Nádasdy Ferenc örökítette meg a temetésén elhangzott magyar és német nyelvű halotti beszédek kiadásával. A Sennyei István veszprémi püspök által elmondott magyar nyelvű prédikációból³ kiragadott idézetek képezik tanulmányom egyes fejezetcímeit.

Esterházy Anna Júlia neve

Újabban Péter Katalin irányította a figyelmet az arisztokrata nők névhasználati szokásaira a kora újkorban.⁴ A források többféle típusát megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a mágnásasszonyok általában megtartották születési nevüket, a közvetlen kommunikáció során így is nevezték őket a környezetük, ha azonban harmadik személyként beszéltek vagy írtak róluk, akkor azt általában a férjük nevének –né képzős alakjával tették.⁵

Esterházy Anna Júlia nevének használata a forrásokban — elsősorban a két keresztnév miatt — már a saját korában sem volt egységes, a szakirodalomban pedig sok a bizonytalanság, ezért érdemes a Péter Katalin által felvetett szempontok figyelembe vételével (például rangemelések, királyi adománylevelek, országgyűlési névsorok, végrendeletek, könyvajánlások, levelek – ezeken belül címzés, megszólítás, aláírás, szövegtest) egyértelműsíteni a helyes tulajdonnévi alakot.

A kislány születésekor az anya, Nyáry Krisztina, *gróf Eszterhas Anna Julianna* érkezését jegyezte fel a családi naplóba.⁶ Apja *Juliankának* becézte leveleiben, egyszer egy Anna névnapkor pedig azzal is tréfálkozott, hogy nekik csak egy fél Annájuk van.⁷ Esterházy Pál, a fiatalabb fivér, visszaemlékezésében többnyire *gróf Eszterhás Anna Júliának* nevezte.⁸ Az Esterházy-levéltárból származó vagyonsztozási iratokon, hozománylajstromon *gróf Esterházi Anna Juliánnaként* szerepel.⁹

Nádasdy Ferenc 1663-ban kelt végrendeletében csak *szერelmes atyámfiaként* emlegeti, az aláírók között azonban pecséttel hitelesítve *gróf Esterh[ázy] Anna Julia* olvasható.¹⁰ A lékai Szent Miklós templom kriptájának márványko-

³ *Sennyei István*: Keserves dichérete az néhai méltóságos groff Esterhas Anna Julia aszonnak. Bécs 1669. RMNy 3509.

⁴ *Péter Katalin*: Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. Történelmi Szemle LII. (2010: 2. sz.) 151–187.

⁵ *Péter*: Az asszony neve i. m. 186.

⁶ Az Esterházyak családi naplója. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár 11. (1888) 209–224. 211.

⁷ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Tarcsa, 1635. július 27. In: Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához. Közli Merényi Lajos. Történelmi Tár 23. (1900) 16–60.; 264–295. 281.

⁸ Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: Esterházy Pál, Mars Hungaricus. Sajtó alá rend. Iványi Emma, szerk. Hausner Gábor. Bp. 1989. 306.

⁹ Gróf Esterházy Anna Julianna menyasszonyi hozománya 1644-ben. Közli Komáromi András. Történelmi Tár 14. (1891) 683–688. 688.

¹⁰ Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete. Kiad. Schönherr Gyula. Történelmi Tár 11. (1888) 176–187., 369–382., 580–591. 586.

porsóján a felirat a *comitissa Anna Julianna Esterhazy* megnevezést alkalmazza. Az egyetlen neki szóló könyvajánlást *grof Eszterhazi Juliana Kis-Aszszony-nak* címezte a pozsonyi könyvnyomtató, míg az 1645. évi portréján *Anna Iulia Esterhas de Galanta*, és az ismert — Nádasdyt és feleségét donátorként ábrázoló — lorettói metszeten *Comitissa Anna Iuliana Esterhasi de Galantha* névalakok tűnnek fel.¹¹

A fenti adatok alapján tehát ugyanúgy használatos volt az Esterházy Anna Júlia és az Esterházy Anna Julianna változat. Míg egyébként az Anna és a Júlia népszerű keresztnevek voltak a kor arisztokrata családjaiban, a Julianna — különösen az Annával párosítva — ritka, s az Esterházyak korábbi névadási gyakorlatában egyáltalán nem fordult elő. Mivel a grófnő saját maga rendkívül következetesen *gróf Esterhas Anna Juliaként* írta alá a leveleit és a hivatalos iratokat,¹² ezért én az Esterházy Anna Júlia névalakot használom a továbbiakban.

„*A boldogh emlekezetű Országunk nagy Palatinusának, és Attyanak, Méltóságos nehay Groff Esterhas Miklosnak kedves Leanya*”: Anna Júlia gyermekkor

„*Az én szerelmes gróf Eszterhas Anna Juliannámat adta isten ez világra 28. bútelő hónap, kit az úr isten nevele fel szent neve dicséretire 1630.*” – jegyezte fel Nyáry Krisztina a családi naplóba.¹³ Anna Júlia a házaspár negyedik közös gyermekeként született Magdolna (1625–1627), László (1626–1652) és Katalin (1628–1630) után, illetve őt még Mihály (1632–1633), Krisztina Mária (1634), Pál (1635–1711), Mária (1638–1684) és Ferenc (1641–1683) követte.¹⁴ A szülők főleg a gyakori betegségek kapcsán ejtettek szót a gyermekekről, így Anna Juliáról is, levelezésüket sokszor szövi át az aggodás, erre néhány példa Esterházy Miklós leveleiből:¹⁵ „*Örömet értem édes atyámfia egészségeteket, s kívánom, hogy Isten ezután is megtartsen benneteket. De a kis Juliánka hurutját nem köll semminek vélni, hanem idején eleit köll venni*”,¹⁶ „*Juliska szeme is mint va-*

¹¹ A koporsó felirata fotó alapján, ld. a későbbiekben. Könyvajánlás: [Draskovich János] Officium B. M. Virg. Az-az aszszonyunk Szüz Marianak három külömb időre-valo szolosmaja, Pozsony, (Coll. S. J.), 1643, in 8° – RMNy 2016. A portré ma a fraknói várban található. Burg Forchtenstein. Tresor der Fürsten Esterházy. Hrsg. von Stefan Körner. Eisenstadt 2009. 92.; A lorettói metszet *Augustinus Maria Romer*: Servitus Mariana auspiciis Austricis in Germania, Hungaria. Viennae Austriae, 1667. 358–359. oldalak között.

¹² Esterházy Anna Júlia levelei fivéreihez, Lászlóhoz és Pálhoz: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) P 124, Esterházy család hercegi ágának levéltára, László gróf iratai (a továbbiakban P 124), 1. cs. Nr. 14–26. és MNL OL P 125, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Pál nádor iratai (a továbbiakban P 125), 4. cs. Nr. 721–732.

¹³ Az Esterházyak családi naplója i. m. 211.

¹⁴ Az Esterházyak családi naplója i. m. 209–224.

¹⁵ *Péter Katalin*: A gyermekek első tíz esztendeje. In: Gyermekek a kora újkori Magyarországon, i. m. 44.; *Fejes Judit*: Az Esterházyak házassági politikája 1645 után. In: Gyermekek a kora újkori Magyarországon i. m. 122–125.

¹⁶ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Nagyszombat, 1631. november 10. In: Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához i. m. 56.

gyon: írj arról is édes fiam”,¹⁷ „azonban Juliánkának a szeme fájaldalmát nem köll semmire venni hogy úgy ne járjon mint az előtt”,¹⁸ „Juliankát nem köll kinnhordozni, viszek valami orvosságot neki”,¹⁹ „szegény kis Marianka is nyavalyásol volt és még most is alkalmatlanol vagyon, s még Juliánka sem épölt föl. Bánom igen nyavalyájokat, de úgy köll lenni mint Isten rendeli”,²⁰ „Julianka betegeskedik. Igen nagy hévség bántotta tegnapelőtt, azt itéljük, hogy tertiana fog bellőle lenni. Arra nézve doctorért is küldöttünk, ha valamint eleit vehetnénk”.²¹

A szembajokon, hurutos-lázás megfázásokon kívül egyszer érte egy kisebb baleset a kislányt, a történetet jóval később Anna Júlia öccse, Esterházy Pál jegyezte le: „Annakotána Lákompakra vittek, azholott anyám asszonnyal két esztendeig voltam. Ugyanott Szent Cristina napján, Eszterhás Miklós palatinus s Nyári Cristina lévén szüleimnek nevei, az két hajduk örömet lőttek. Azonban hogy az Úr háza ablakán, néném, Eszterhás Anna Júliával kinéznénk, engem az én dajkám, ki traisdorfi horvát asszony volt, nénémaszonyt pedig Simontornyai Kató névű leányasszony tartotta, úgy jöve egy golyóbis az ablak körösztére, hogy az néném kezét is megsértette s az leányasszonynak az karjában ment, kit sok üdövel azután kivettek.”²² A lövöldözés — mint Esterházy Miklós leveléből kiderül — 1632. július 24-én, Nyáry Krisztina névnapján történt. A két éves Anna Júlia egy könnyebb sérüléssel megúsza, apja azonban komolyan bosszankodott: „szomoruvan értem otthon való szerencsétlenségeket. Ritkán jüvök ki házamból hogy azonban valami galiba ne találjon otthon... Elé temérdek esztelenség volt arczczal állani ki a házból a lövésre. S büntetést érdemlene az, ki az ablakra vitte őket”.²³ Természetesen örömteli pillanatok is akadtak Anna Júlia életében, szülei szeretettel köszöntötték névnapján július végén, erről megint csak apja levele tanúskodik: „Mi tegnap szent Anna asszony bélesét (vagy inkább Gibanavicza vala) Battyániné asszonyomnál evénk meg ebéden. S mint-hogy nekünk is vagyon egy fél Annánk, Anna Juli asszony... collátiora én is megmarasztottam volna őket”.²⁴

¹⁷ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának Pozsony, 1634. március 14. In: Esterházy Miklós levelei i. m. 276.

¹⁸ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Biccse, 1635. június 18. In: Esterházy Miklós újabb levelei Nyáry Krisztinához. Közli Merényi Lajos. Történelmi Tár 24. (1901). 354–386., 481–512. 504.

¹⁹ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Bécs, 1638. június 29. In: Esterházy Miklós levelei i. m. 290.

²⁰ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Nagyszombat, 1639. szeptember 26. In: Esterházy Miklós levelei i. m. 295.

²¹ Esterházy Miklós levele Esterházy Istvánnak, Kismarton, 1639. szeptember 11. In: Gróf Esterházy Miklós nádor levelei István fiához (1639–1641). Kiad. Merényi Lajos, Történelmi Tár 30. (1907). 310–319. 310.

²² Esterházy Pál visszaemlékezése i. m. 306. Ugyan Esterházy Pál magát is megörökítette a történetben, de 1632-ben, amikor a lövöldözés megesett, még nem is élt. Már Iványi Emma is gyana-kodott Pál történetmondásának hitelességét illetően (uo. 508.). Mint a későbbiekből is kiténik, Pál vagy rosszul emlékezett és összekevert családi történeteket – magának tulajdonítva olyan eseteket, amelyek nem is vele estek meg – vagy szándékosan alakította át a narrációt.

²³ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Bécs, 1632. július 25. In: Esterházy Miklós levelei i. m. 266.

²⁴ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinának, Tarcsa, 1635. július 27. In: Esterházy Miklós levelei i. m. 281.

A nádor családjában az 1630–1640-es években gyakoriak voltak a halálozesetek, a három, előző házasságból hozott és a kilenc közös gyerekből hét élte meg a nagykorúságot, ám ők sem örvendhettek hosszú életnek, Esterházy Pálon kívül senki nem töltötte be az ötvenedik évét. Az anya, a dajkák és leányasszonyok körében Lakompakon, Semptén, Kismartonban, Höflányban nevelkedő Esterházy Anna Júlia 11 évesen elvesztette édesanyját: 1641. február elején gyermekágyban meghalt Nyáry Krisztina.²⁵ A legkisebb testvér, Ferkó, még csak öt napos volt. A nagyszombati temetésen Anna Júlia is részt vett, erről Esterházy Miklós így rendelkezett: „*a test után penig ha menyemasszony eljön, fiam felesége. Juliánkával az öreg Csákiné asszonyom²⁶ és Eszterházi Dánielné asszonyoméék lehetnek két leányasszonnyal*”.²⁷ A gyerekek nevelését a szorososan a családhoz tartozó rokon asszony vehette kézbe, hiszen az özvegy, ráadásul állandóan úton lévő, elfoglalt apa nem tudott, és a kor szokásai szerint nem is birkózhatott meg egyedül a feladattal.²⁸ Esterházy Dánielné Rummy Judit — a nádor öccsének felesége — határozottan végezte az addig Nyáry Krisztinára háruló feladatokat, felügyelte a félárván maradt gyermekeket, Anna Júliát, Pált, Mariankát és a csecsemő Ferencet. László ekkoriban Bécsben tanult a jezsuitáknál. Röviddel később azonban újabb halálesetek árnyékolták be család mindennapjait: 1641 júniusában Bécsben elhunyt a legidősebb — Esterházy Miklós első házasságából származó — testvér, Esterházy István, majd rá egy évre fiatal özvegye, Thurzó Erzsébet is követte.²⁹ Az élet azonban a sok gyász ellenére sem állhatott meg a nádor udvarában. Hogy a serdülő, majd lassan eladósorba kerülő lány mit tanult, mi iránt érdeklődött, egyáltalán hogyan teltek a napjai, arról nincsenek források.

„*Méltóságos Groff Urnak, Országunk Bíraianak, Groff Nadasdi Ferencznek Szerelmes Hazas Társa*”: Anna Júlia házassága Nádasdy Ferencsel

1642 augusztusában előkelő vendégek érkeztek Bécsből az Esterházyakhoz: János Kázmér, IV. Ulászló lengyel király öccse, későbbi lengyel király és sógora, Fülöp Vilmos, a pfalzi választófejedelem fia. A tárgyalások tartalma nem ismert, ellenben Esterházy Pál naplója szerint a lengyel herceg „*néném asszont megszemlélvén megszerette, s igen kicsinnben is mult, hogy el nem vette*”.³⁰ Pál a lány iránt érdeklődők között említette még Zrínyi Miklóst is,³¹ ám tekintve

²⁵ Nyáry Krisztina halálának dátumáról Iványi Emma állapította meg, hogy Pál feljegyzéseiben rosszul szerepel. Esterházy Pál visszaemlékezése i. m. 309. Marti Tibor pontosította a dátumot: 1641. február 1. Ld. *Marti Tibor: Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata családnak történetéhez.* PhD-értekezés. Piliscsaba 2013. 38.

²⁶ Minden bizonnyal Csáky István özvegyéről, Wesselényi Annáról (1584–1650–) van szó, aki ekkoriban jó kapcsolatot ápolt az Esterházy-családdal. Ld. *Deák F.: Wesselényi Anna* i. m. 49–51.

²⁷ Nyáry Krisztina temetése 1641-ben. Közli Merényi Lajos. *Történelmi Tár* 25. (1902) 131–136. 133.

²⁸ *Horn Ildikó: Nemesi árvák.* In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon* i. m. 60–61.

²⁹ Esterházy Pál visszaemlékezése i. m. 309. Az Esterházyak temetkezéseiről: *Viskolcz Noémi: Az Esterházyak temetkezéseiről a 17. században. Művészettörténeti Értesítő* 58. (2009) 245–268.

³⁰ Esterházy Pál visszaemlékezése i. m. 309–310.

³¹ Esterházy Pál visszaemlékezése i. m. 310. Pál egyik állítását sem erősítik meg más források.

Anna Júlia 12 évét, valószínű, hogy erősen túlzott a visszaemlékezéseiben. Anna Júlia 1644-ben a nála hét évvel idősebb Nádasdy Ferencsel kötött házasságot. A híres déd- illetve nagyapával, anyai ágon királyi rokonsággal bíró gazdag birtokszomszéd Nádasdyval egyetlen probléma volt: evangélikus felekezeti-sége. Máig nem tisztázott, hogy a nádor valóban feltételül szabta-e fiatal grófnak a katolizálást a lánya kezéért cserében, de tény, hogy Nádasdy 1643 novemberében katolikus hitre tért.³² Ekkor azonban az is felmerült, hogy a fiatalok között lévő Báthory-féle rokoni szálak megnehezíthetik az egybekelést, ezért Nádasdy 1643 végén tanácsért fordult unokatestvéréhez, Homonnai Drugeth János országbíróhoz, mire ő így válaszolt: „Az klmetek között való vérséget penig, és az kis asszony között, reménységem kívül, igen véletlenül értem, mivel én ekkoráig semmi oly közöl való atyafiságot, mely az anyaszentegyháznak tilalma alatt volna, kld és az kis asszony között sem olvastam, sem hallottam még öreg élelmetes emberektől is, tudhatta maga is kld édes öcsém uram, hogy a mikor afféle dologban dispensatio kívántatik, szükség hogy legfeljebb negyedik iz foglaljon magában az atyafiság. Minek okáért deducaltassa jól kld édes öcsém uram az genealogiat, mind két ágrúl, és küldje párját énnekem is, hogy értsem, mivel mi nyíri Báthoriak familiájából, Báthory Erzsébet után szakadván, ő klme penig az rozgonyi Báthoriak ágából szállván alá, nem láthatom az oly közelvaló atyafiságot, melyre kívántatnék az dispensatio, mindazáltal ha mi oly leszen az, mely miatt nem nyughatatnának meg tovább is az emberek, kész vagyok ezen dolgot kk igazságában promoveálni minden alkalmatossággal”.³³

Ugyanebből a levélből az is kiderül, hogy a közeli rokonság nyugtalanító kérdése mellett egy másik esemény is veszélyeztette az esküvőt. 1643. november 11-én ugyanis meghalt Nádasdy anyja, Révay Judit. Homonnai Drugeth a februárra tervezett temetésben akadályt látott: „az mi szegény asszonyom ángyom eltakarítását nézi, úgy gondolom, úgy is érttettem másoktól, hogy még e farsangnak a közepében meg lenne, és így az kld kézfogásának egyik akadéjja találtatnék”.³⁴ Úgy látszik azonban, hogy sem a rokonság ügye, sem az anya halála nem állhatott az esküvő útjába, mert 1644. február 6-án Kismartonban sor került a kézfogásra, Révay Juditot pedig májusban temették el Galgócon, második férje, Forgách Ádám birtokán.³⁵ A gyász miatt elhagyott nagy mulatsá-

³² Nádasdy Ferenc katolizálásáról bővebben *Toma Katalin*: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666). PhD-értekezés ELTE BTK, Bp., 2005. 37.; *Viskolcz Noémi*: A mecenatúra színterei a főúri udvarban. Nádasdy Ferenc könyvtára. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai VIII.) Szeged–Budapest 2013. 44–46.

³³ Homonnai Drugeth János Nádasdy Ferencnek, Homonna, 1644. január 7. In: *Radvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás a XV. és XVII. században. III. kötet. Bp. 1879. 32.

³⁴ *Radvánszky*: Magyar családélet i. m. 33.; *Payr Sándor*: Révay Judit, hitehagyott Nádasdy Ferenc édesanyja. *Protestáns Szemle* XXV. (1913) 3–39. 33. A kézfogó, az esküvő és a lakodalom összefüggéseihez: *Szabó Péter András*: Menyegzőtől mennyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről. Századok 144. (2010: 5. sz.) 1027–1084. 1029–1030.

³⁵ A kézfogó dátuma: Az Esterházyak családi naplója i. m. 213. Révay Judit temetése: „Galgóczra futamodtam vala a temetésre, s oda jött vala Nádasdi uram is, Kéri s Megyeri urammal.” Esterházy Pál Esterházy Miklósnak, (Érsek)újvár, 1644. május 31. In: Esterházy Pál újvári kapitány levelei a nádorhoz. *Közli Merényi Lajos*. *Történelmi Tár* 30. (1907) 568–613. 609.; *Radvánszky B.*: Magyar családélet i. m. 33., *Payr S.*: Révay Judit i. m. 33.; *Toma K.*: Gróf Nádasdy Ferenc, i. m. 38.

got³⁶ 1644 augusztusában pótolták be Kismartonban és Keresztúron. A rokon Révay László ezt írta a naplójában: „1644. 20. aug. palatinus urammal ő nagyságával mentem Semptére; onnét ő nagyságához mentem Kis-Martomba. 28. aug. volt lakodalma Nádasdy Ferenc urnak Esterházy Anna Juliánna aszonynyal”.³⁷ A szintén jelenlévő Batthyányi Ádám elégedetten számolt be Pálffy Pálnak a vigasságokról, aki azonban még kételkedve fogadta Nádasdy új, nyilván a katolikusok felé mutatott barátságát: „hogi kgk Nádasdy Uram lakodalman vigan volt, es egimasnak igen ayanlotta magat, eörvendetes szivel ertem, chak tarchon sokaigh, de felek attul, hogi a mint kgk itte(n) monta(m) alhatatlan ne legien”.³⁸

Anna Juliának 1644. szeptember 6-án számolták a kezébe a hozományát Kismartonban: Romy Judit és Homonnai Drugeth Erzsébet (Esterházy Miklós unokaöccsének és bizalmasának, Révay Lászlónak a felesége, Nádasdy unokanővére) Szentgyörgyi György, valamint Aszalai István titkárok jelenlétében adták ki a fiatalasszonynak az aranyműveket, fehér ruhákat, felső köntösöket, szoknyákat és az asztali ezüstműveket.³⁹ A grófnő némi nehézséggel induló, férjével együtt töltött 25 évről Sennyei István püspök is csak jó szavakkal tudott megemlékezni: „Boldogh voltál, a ki Meltossághos, okos értelmes Isten féld Férieddel huszonöt Esztendeigh chendessen, Istenessen, minden Zurzavar, es viszalkodas nélkül, mindenek peldaiara, egy mas Szeretetiben, egyenlő értelemben laktál”.⁴⁰ A házasságról nem terjedtek hírek a közvéleményben, csendes összetartozás, feltehetően szeretteljes ragaszkodás jellemezte az egymáshoz fűződő viszonyukat.⁴¹ Nádasdy Ferenc a már említett 1663-as végrendeletének személyi részében elsőként rendelkezik „szerelmes házastársáról” úgy, hogy ha megőrzi özvegyi állapotát, akkor élete végéig minden jószágának gondozója, a két birtokékkőnek, Pottendorfnak és Keresztúrnak pedig haszonélvezője legyen.⁴²

Az 1640-es évek végén Nádasdy Ferenc betegsége állította nehéz próbatétel elé Anna Juliát, erről így fogalmazott Sennyei: „Vgy chelekettel nagy lelki, es testi alhatatossággal Méltosaghos Feriednek harom esztendeigh valo veszedelmes betegységébenis, midőn tudnyillik Firfiui keménységgel inkab külsöképpen szüntelen faradozta, kemény utakat iartál, éijet nappal, napot éijellel toldottal, nyughataatlankodtal, belsőképpen azomban nagy álhatatos buzgho fohaszkodasid, imadsagid, lelki fogadásid által Szerelmes Féried egészségének megh for-

³⁶ Homonnai Drugeth még ezt jegyezte meg levelében: „Felette igen tetszett volna nekem..., hogy még ez farsangban az kéz fogásnak színe alatt lehetett volna meg az kmetek lakadalma, mert az lakadalman minden ceremoniaiát, és annak illendő praeparatióit, az kld gyászos állapotjára nézve, mostanság meg nem lehettek volna...” In: *Radvánszky B.*: Magyar családélet i. m. 32.

³⁷ Révay Márton és Esterházy Zsófia fiok, naplójából. Közli Dualszky János. *Magyar Történelmi Tár* 3. (1857) 245–254. 252.

³⁸ Pálffy Pál Batthyány Ádámnak, Bécs, 1644. szeptember 18. In: Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). Sajtó alá rend. S. Lauter Éva. (Régi magyar történelmi források 1.) Bp. 1989. 50.

³⁹ Gróf Esterházy Anna Juliánna menyasszonyi hozománya i. m. 683–688.

⁴⁰ *Sennyei I.*: Keserves dichérete i. m. 12.

⁴¹ Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia közötti levelezésből alig maradt néhány, kapcsolatokra: *Toma K.*: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 38.

⁴² Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete i. m. 372.

*dulassaért...*⁴³ Nem sikerült kideríteni, hogy mi volt ez a hosszan tartó, veszélyes kór, de nemcsak Nádasdy Ferenc, hanem a családtagok is felépültek ekkoriban fájdalmas betegségekből, így hálából megépítették a lorettói templomot és kolostort a szervita rend számára.⁴⁴

Fennmaradt leveleik keltezése alapján megállapítható,⁴⁵ hogy Anna Júlia és férje programjai gyakran eltértek egymástól. Nádasdy sokat járt-kelt, szervezte a birtokai gazdálkodását, politikai tárgyalásokat folytatott, ítélkezett, országgyűlésre vagy Bécsbe ment, sőt, hadat viselt. Felesége csak ritkán tartott vele, ilyen közös utazásra például 1660 őszén adódott alkalom, amikor Sárospatakon Báthory Zsófia fejedelemasszonnyal találkoztak, és egy hitvita keretében győzték meg őt a katolikus vallásra térés szükségességéről.⁴⁶ De a gróf nagy külföldi utazásain — a prágai úton (1648), a dél-német körúton (1653) és a római zarándoklaton (1665) — nem vett részt Anna Júlia, akinek saját magánútjai közé a kolostorlátogatások tartoztak: 1659-ben a pápai nunciustól, Carlo Caraffától kapott engedélyt, hogy a klarisszák pozsonyi és nagyszombati kolostoraiban a rokonait meglátogassa.⁴⁷

A házaspár gyakran fogadott vendégeket, ilyenkor Anna Júlia házigazdaként állt helyt. Rákóczi László naplójában örökítette meg a feleségével 1655 tavaszán tett kirándulását Nyugat-Magyarországra, amikor többek között Nádasdyékhoz is betértek. Az együtt töltött négy májusi nap során jártak Bruckban, részt vettek a helyi pütkösdi királyválasztáson Seibersdorfbán, este tűzijátékot lövöldöztek, megnézték az ebenfurti császári vadsparkot, s Lorettóban — ahol az akkor már működő szervita kolostorban ebédelték — célba lövéssel nyertek különféle tárgyakat.⁴⁸

A legjelentősebb látogatók azonban kétségtelenül a császári udvarból érkeztek: többször is felkereste őket az életvidám Gonzaga Eleonóra (1630–1686). A mantovai hercegi családból származó, Esterházy Anna Júliával egyidős császárné III. Ferdinánd özvegyeként nem vonult vissza, hanem Bécs társasági életének tevékeny alakítója maradt. Az irodalom, a képzőművészetek és a zene iránti rajongásáról ismert Eleonóra 1657-ben saját udvari zenekart alapított, de ezek mellett kegyes, a katolikus egyházat támogató alapítványokkal és adományokkal is kitűnt.⁴⁹ 1658-ban Nádasdyék seibersdorfi kertjét tekintette meg

⁴³ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 18.

⁴⁴ Romer, A. M.: Servitus Mariana i. m. 360–361. Nádasdy az itt közölt csodás gyógyulásról tett tanúbizonyságában megemlíti Katalin lányuk súlyos állapotát 1650 elején, felesége 1656-os gyermekgyógyi betegségét, valamint a csecsemő István fájdalmas fogzását is.

⁴⁵ Nádasdy Ferenc itineráriuma (www.barokkudvar.hu) és Esterházy Anna Júlia levelei Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124 1. cs. Nr. 14–26.; Pálhoz, MNL OL P 125, 4. cs. Nr. 721–732.; sógor-nőjéhez, Esterházy Orsolyához, uo. 26. cs. 6874–6878.; rokonához, Batthyány Borbálához, MNL OL P 1314, Batthyány család levéltára, Missilisek (a továbbiakban P 1314), Nr. 11872–11879.

⁴⁶ Kulcsár Árpád: A sárospataki hitvita. Fiatal egyháztörténészek írásai. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc 1999. 21–46. 25. Viskolcz N.: A mecenatúra szinterei i. m. 139.

⁴⁷ Karácsonyi János: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1922. II. kötet, 527. Az eredeti dokumentum: MNL OL E 151, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Acta Ecclesiastica et Monialium f. 77. Nr. 59.

⁴⁸ Rákóczi László naplója. Kiad. Horn Ildikó. Bp. 1990, 124–125.; Várkonyi Gábor: Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon. In: Idővel paloták... i. m. 415–432.

⁴⁹ Marko Deisinger: Eleonora II. und die Gründung ihrer Hofkapelle. Ein Beitrag zur Geschichte des kulturellen Lebens am Wiener Kaiserhof. Frühneuzeit-Info 18. (2007) 45–54.; Uő: Mäze-

társaságával, a gróf azt írta Batthyány Ádámnak július végén, hogy „*Csaßarne eõ Fõlséghe hozam egerkezet itt valo kertemet lattni edgyik napia*”.⁵⁰ 1668 áprilisában pedig a pottendorfi kastélyban mulatott nagy kíséretével,⁵¹ talán még az általa oly kedvelt nyúl vadászaton is részt vett.⁵² Nem sokkal később pedig maga I. Lipót jelent meg Pottendorfban feleségével. Nádasdy a császári látogatásról szóló levelében Bálintffy Jánosnak azt is elmesélte, hogy „*az fõ hohmester asszony csak maga evett egyedül atyámfiával...*”,⁵³ tehát a császárné, a spanyol Margaréta Terézia főudvarmesternője külön étkezett Anna Júliával, míg a többi udvarhölgynek a kastély reprezentatív nagytermében szolgálták fel a lakomát.

A politika feltehetőleg távol állt a grófnő személyiségétől, fennmaradt levelei szinte teljesen politikamentesek, jól értesültsége azonban nyilvánvaló. Az öccsének, Pálnak címzett levelében 1666. január 12-én az aranyművekről és textíliákról való hosszú értekezést követően az utóiratban megemlítette, hogy Szelepchény György immár érsek lett, de nyilvánosságra csak aznap vagy másnap fogják hozni a hírt.⁵⁴ S valóban, Lippay György esztergomi érsek 1666. január 4-i halálát követően január 15-én nevezték ki Szelepchényt.⁵⁵

„*Apro Csemeteinek, s-szerelmes Gyermekinek édes Annya*”: a család

A 14 éves Anna Júlia a február 6-i esküvőt követően szinte azonnal teherbe esett, és első gyermekét 1644. szeptember 15-én hozta világra, erről Nádasdy tudósította Batthyány Ádámot: „*Isten tegnap bennünket uj fiu vendéggel megh szaporíta, kit hamaréb voltáért ugyan tegnap meghis kereszteltettünk, én is Isten akarathyabul vasárnap megh akarok indulnom az Tractára*”.⁵⁶ A koraszülött kisfiúról — akinek a neve sem ismert, valószínűleg meg is halt — a későbbiekben nincsenek adatok. Anna Júlia ezután sokat betegeskedett, a szülés megviselhette fiatal szervezetét, Nádasdy többször is apósához fordult tanácsért, illetve orvost kért tőle.⁵⁷ A következő években aztán sorra jöttek a gyerekek.

nin und Künstlerin. Studien zu den Kunstbestrebungen der Kaiserin Eleonora II. am Wiener Hof (1651–1686). Acta Musicologia 85. (2013) 43–73.

⁵⁰ Nádasdy Ferenc Batthyány Ádámnak, Seibersdorf, 1658. július 24. MNL OL P 1314 Nr. 32626.; *Viskolcz N.*: A mecenatúra szinterei i. m. 183.

⁵¹ Nádasdy Ferenc Bálintffy Jánosnak, Pottendorf, 1668. április 13. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban HHStA), Ungarische Akten (a továbbiakban UA), Specialia, Fasc. 311. Konv C f. 19–23.; *Toma Katalin*: Egy császári látogatás utóélete. I. Lipót Pottendorfban 1668. Fons IX. (2002) 345–358. 350.; *Viskolcz N.*: A mecenatúra szinterei i. m. 183.

⁵² *Deisinger, M.*: Mäzenin und Künstlerin i. m. 44.

⁵³ Nádasdy Ferenc Sente Bálintnak, Pottendorf, 1668. április 24. In: *Toma K.*: Egy császári látogatás i. m. 357.

⁵⁴ Esterházy Anna Júlia Esterházy Pálnak, Pottendorf, 1666. január 12. MNL OL P 125 4. cs. „*Cancelarius Ur imar Ersek de megh ki nem montak nilvan ma vagi holnap ki mongiak.*”

⁵⁵ *Tusor Péter*: Szelepchény V. György. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003, 303–310. 304.

⁵⁶ Nádasdy Ferenc Batthyány Ádámnak, Szentgotthárd, 1644. szeptember 16. MNL OL P 1314 Nr. 32075.

⁵⁷ Nádasdy Ferenc Esterházy Miklósnak, Sárvár, 1645. június 5. MNL OL, P 123, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Miklós nádor iratai, 1. cs. „*Oly gondolkodásban vagiok Nagos Úr,*

Anna Júlia sírfelirata szerint nyolc lánya és hat fia született a 25 év házasság alatt: kisfiú (1644. szeptember 15.), Krisztina (1645 vagy 1646), Mária Magdolna (1647), Katalin (1649 február után), Anna Terézia (–), István Ignác (1653. május 5.),⁵⁸ Ferenc (1655 körül), Julianna (–), Mária Anna (–), Franciska (–), Zsófia (–), László (1662. június),⁵⁹ Tamás (–), Miklós (1663), György (1669).⁶⁰ Amikor 1669. január 22-én váratlanul elhunyt Anna Júlia, öccse, Esterházy Pál naplójába azt jegyezte fel, hogy terhes volt: „Az én kedves asszonyom nénémet gróf Eszterhás Anna Julia asszont ugymint Nádasdi Ferencz judex curiaenő asszonyomat szólótotta isten ki ez világból nagy véletlenül die 22. Januarii anno 1669. Potendorf várában, mind kedves urának s mind több atyjafiainak nagy keserűségére harminnyolcz esztendő s tizenegy holnapi korában, kinek meghidegült testéből metszették ki egy kis fiát, kit Nádasdi Györgynek köröszöltek, de az is az körösztség után megholt, az asszony pedig holt meg reggel nyolcz óra után, kit isten nyugoszszon az örök életben.”⁶¹

A szülések száma 14 éves és 39 éves kora között azt jelenti, hogy átlagosan másfél évenként teherbe esett, és valószínűleg ikerterhessége is volt. A szinte folyamatos állapotosság a szervezet rendkívüli megterhelésével járhatott együtt, Sennyei a szülések utáni súlyos betegségekről is tudott: „Istentől kemény, es sullyos betegségekkel, rettenetes, es veszedelmes faldalmokkal, leghfőképpen gyermek agyod fektedben latogatattal”.⁶² A korban az arisztokrata nők közül hasonlóan sok gyermeke (szám szerint 18) Esterházy Orsolyának született, aki ugyancsak 39 éves korában hunyt el Kismartonban.⁶³

A gyermeknevelés a dajkák és a segítőkész női udvar ellenére is rengeteg feladatot és szervezést jelentett a szülők, elsősorban Anna Júlia számára. Sennyei püspök erről ezt prédikálta: „gyermekidben mint az Olai fa fiatalokban gyönyörködtél. Gyönyörködtél mondom benne, kik közül az értelmesebbek szerelmes Feriekkel, Tekentetes, es Nagysaghos Groff Draskovich Miklos es Ianos, s-Palfy Ianos Vrakkal együtt tiszteltének, böchültének mint Annnyokat, túled fügtenek, halgattanak mint Annnyoktul: engedelmességgel, alázatossággal, Szolgálat tal voltanak hozzád mint Annnyokhoz. A kis nevendéken Zengéknek artatlan ia-

hogy pentekre Kereszturra menjek mind az Attyamfiaval edgyüt, s onnand szombaton vagi vasarnap az Nagod latogatasara: azzal az remenyseggel hogy D. Ragert Nagodnal talalom, s az Ujheli Doctort is altal hivatvan, consiliumot tarthatni allapotiarul: noha mast hala Istennek igen iol kezdi magat erzeni, csak Isten abban tarcza meg: ajanlia Nagk alazatos szolgalttiat.” Anna Júlia betegségeiről Toma K.: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 39.

⁵⁸ „Nem türhetem hogy Istentül ma adatot uj aldasomrul ne tudoseczam kgdet. Az en io akarom kivansaga szerent Isten ü Sz. Fölsége Istok fiat ada ma reggel.” Nádasdy Ferenc Batthyány Ádámnak, Seibersdorf, 1653. május 5. MNL OL P 1314 Nr. 32281.

⁵⁹ Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Pozsony, 1662. június 5. „Nadasdiné Néném Asszony-nak fia lett, Istennek hála szerencsésen, s az Asszonyis türhető állapotban vagyon.” MNL OL P 125 649. cs. Nr. 83.

⁶⁰ A koporsófeliratot ld. később, a gyermekekről Toma K.: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 38–40. Összesen egyébként 15 gyermek született: vagy az első koraszülött, de inkább az utolsó György nevű kisfiút nem számolhatták bele, talán az utóbbi, nem életképes csecsemő nem lett megkeresztelve.

⁶¹ Az Esterházyak családi naplója i. m. 216.

⁶² Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 17–18.

⁶³ Az Esterházyak családi naplója i. m. 219.

czodozo nyaiossagi pedigh, foglalatosságid, s-gongyaid közöttis mennyiszer voltak vigasztalásidra! A kiket pedigh Istennek be mutattal noha Annyai Szivednek keserűségét erzetted ugyan, de keresztény tökéletességgel Isten akarattyához szabván abbulis, minta többibül magadat.⁶⁴ Anna Júlia halála idején a három legnagyobb lány már férjnél volt: Krisztina Draskovich Jánossal (1661), Mária Magdolna Draskovich Miklóssal (1663), Terézia Pálffy János Antallal kötött (1668) házasságot.⁶⁵ Anyja halála után Nádasdy Mária Magdolna magához vette egyik kishúgát, Juliannát,⁶⁶ a többiek nevelése Nádasdy Ferencre hárult, aki 1669 nyaratól a legidősebb fiú, István európai utazásának megszervezésével foglalkozott sokat.⁶⁷ Nádasdy Ferenc 1670. szeptember 3-án történt elfogatása után a 11 gyermek nevében Krisztina és Mária Magdolna fordult a császárhoz a kiskorú árvák ellátása és taníttatása megoldása érdekében, ennek ellenére még évekig elhúzódott ügyük rendezése.⁶⁸

Visszatérve Anna Júliához és a nagy családhoz, bizonyos, hogy az anya nehezen tudott kiszakadni a családi hétköznapiakból. A felüldülést, a test ápolását a rendszeres gyógyfürdők jelentették számára. László bátyjától többször is kérte, hogy a höflányi házban lakhasson, mert az orvos a balfi fürdőtől eltanácsolta, s inkább a höflányiba küldte.⁶⁹ Később, amikor már Pottendorfban éltek, a bécsi arisztokrácia kedvenc helyét, a Bécstől délre fekvő badeni fürdőt látogatta.⁷⁰

„Attyafiaiának igaz szűbeli Attyafia”: az Esterházy-rokonság

Míg Nádasdy Ferencnek 1644 után Anna nevű apácahúgán kívül nem élt más egyenesági rokona,⁷¹ addig Anna Júlia négy fiatalabb testvérének a gondját is magára vállalta, és szoros figyelemmel kísérte az életüket. Az Esterházy-attyafiság és a saját családjának érdekei azonban nem mindig egyeztek meg, ahogy ezt a nádor, Esterházy Miklós 1645-ben bekövetkezett halála után kibontakozó hatalmi és anyagi jellegű viszályok is jól mutatják. A Nádasdy Ferenc és az Esterházyak közötti konfliktus több szálból tevődött össze, és egyrészt Sop-

⁶⁴ *Sennyei I.*: Keserves dichérete i. m. 11.

⁶⁵ *Toma K.*: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 41–42.

⁶⁶ Az kiss Aszonyoknak ádatot holmi Portékakrul valo Inventariumok, 1669. MNL OL E 185, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Nadasdy (a továbbiakban E 185), 56. d. f. 231.

⁶⁷ *Toma Katalin*: Nádasdy István európai tanulmányútja (1669–1670). A kavalierstour alkalmazása a magyar főúri nevelési gyakorlatban. In: *Idővel paloták...* i. m. 192–214.

⁶⁸ A kérvény: ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv (a továbbiakban AVA) Finanz- und Hofkammerarchiv (a továbbiakban FHKA), Hofffinanz Ungarn (a továbbiakban HFU), rote Nummer (a továbbiakban r. Nr.) 231., 1670. december f. 392–393. Minden Nádasdy-gyerek aláírta: Krisztina, Magdolna, Terézia, István, Ferenc, Julianna, Mária Anna, Franciska, László, Tamás, Miklós.

⁶⁹ Esterházy Anna Júlia Esterházy Lászlóhoz, Keresztúr, 1647. május 14.; Bécs, 1650. március 13. MNL OL P 124 Nr. 14.

⁷⁰ Esterházy Anna Júlia Esterházy Pálhoz, Baden, 1661. június 9. MNL OL P 125 4. cs. Anna Júlia arra biztatja öccsét, hogy utazzon hozzá Badenbe, a helyi (ágostonos) kolostorban tud neki szállást szerezni, mert a császár konyhamestere „lövetni” fog (azaz valamilyen mulatságot rendezni és ágyúval lövetni), ahová Pált is elvárják.

⁷¹ *Toma K.*: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 34.

ron vármegye főispánjára, másrészt a kismartoni birtok tulajdonjogára, harmadrészt Esterházy Orsolya gyámságára vonatkozott. A legtapasztaltabb Esterházy-korifeusok, Dániel és Farkas tanácsaira támaszkodó, az uralkodó támogatását is élvező fiatal családfő, Esterházy László, bátran és határozottan lépett fel sógora és húga ellen. Nádasdy végül sem a főispánságot, sem Kismartont, sem a gyámságot nem szerezte meg.⁷² Viszont Esterházy László 1647–1651 között kifizette az örökségből a húgának járó 60 ezer forintot, valamint az arany- és ezüstművek ötöt is kiszolgáltatta 1648-ban.⁷³ Anna Júliának nem maradtak olyan levelei ebből az időszakból (1645–1649), amelyek a lelkiállapotáról tanúskodnának, de minden bizonnyal nehéz volt a rokonai és férje között egyensúlyoznia, és az indulatokat is többször kellett csillapítania. A grófnő nemcsak Orsolyáról, hanem többi testvéréről is szívesen gondoskodott volna, de csak azt sikerült elérnie Esterházy Lászlónál, hogy Marianka húgát magához vehesse, és a házasságát Homonnai Drugeth Györggyel egyengesse (1652).⁷⁴

Anna Júlia a későbbiekben is gyakran játszott villámhárító szerepet férje és családtagjai között, ő közvetítette az üzeneteket az egyik oldalról a másikra és vissza. Míg Lászlóval a villongások ellenére is tiszteletteljes hangot ütött meg a leveleiben,⁷⁵ ugyanez az öt évvel fiatalabb Pállal való viszonyára, legalábbis az első években, nem jellemző. Pál titkos egybekelése unokahúgával, Esterházy Orsolyával 1652-ben a közvélemény és a család egy részét, így Nádasdykat is felháborította, és azt a pápai diszpenzáció ellenére sem tartották elfogadhatónak. Az Esterházy László halála után (1652) hirtelen családfővé váló Pál még nem nőtt fel ehhez a szerephez, így Anna Júlia a neki küldött leveleiben keményen nevelte őt, szemére hányva például az augsburgi ötvös becsapását, Ferenc öccsük elhanyagolását, az atyafiakhoz nem méltó viselkedést.⁷⁶ Az 1660-as évektől aztán szelídebbé, barátságossá vált a hangnem a két házaspár között, sokszor kérték egymás segítségét, közös programokat szerveztek, elvállalták egymás gyermekeinek keresztszülőségét.⁷⁷

⁷² Ezekről legutóbb részletesen tárgyalt Martí Tibor a disszertációjában: *Martí T.: Gróf Esterházy László* i. m. 47–90. 94.

⁷³ *Martí T.: Gróf Esterházy László* i. m. 84. Az arany- és ezüstmű kiadása: 1647. augusztus 8. MNL OL P 108, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium, (a továbbiakban P 108), Rep. 7. fasc. C. nr. 37.

⁷⁴ *Fejes J.: Az Esterházyak házassági politikája* i. m. 142–145.

⁷⁵ Esterházy Anna Júlia Kürtössy Györgynek (Esterházy László várnagya) – egy vitás fakivágási ügyben, Seibersdorf, 1650. december 11. MNL OL P 124 1. cs.

⁷⁶ Esterházy Anna Júlia Esterházy Pálnak, Léka, 1656. július 3. Anna Júlia Pálnak az előző napi ebéd utáni nagy udvariatlanságáról beszél; Seibersdorf, 1658. december 26. megint „atyafiatlansága” kerül szóba; Bécs, 1659. március 15. Esterházy Ferencnek viselje rendesebben gondját. MNL OL P 125 4. cs.

⁷⁷ Esterházy Anna Júlia Esterházy Pálnak: Pottendorf, 1661. április 24. Orsolya leveléből érti, hogy doktorért küldettek Újhelybe (Bécsújhely), kéri, hogy adjon neki szekeret, s küldje át hozzájuk, mert az úr rosszul van, hideg leli. MNL OL P 125 4. cs.; Esterházy Pál Esterházy Orsolyának, Léka, 1668. augusztus 2. ma érkezik Nádasdy a feleségével, holnap ebédre Lánzsérra mennek. MNL OL P 125 Nr. 186. Keresztszülőség: az 1666-ban született Esterházy Ferenc Ágostonnak és 1667-ben született Iona Rozáliának voltak Nádasdyék a keresztszülei, ld. *Az Esterházyak családi naplója* i. m. 215.

„*Szolgainak, s-Szolgaloinak kegyelmes Aszonya... Eöszvegyeknek, Árváknak, Igyefogyottaknak könyörülő Taplaloia*”: Esterházy Anna Júlia udvara

Közép-Európában a 15. század utolsó harmadától az uralkodói, hercegi, majd az arisztokrata udvarokban is a női udvar elkülönülése figyelhető meg: önálló udvartartás, saját lakrész, sokszor pénzügyileg is szétválasztott gazdálkodás vált jellemzővé. Az úrnő a reprezentatív szerepe mellett ugyan részt vehetett politikai-diplomáciai közvetítésben, de főként az udvar gazdasági működésének és társadalmi integrációjának irányítása tartozott a kompetenciái közé: a gyermeknevelés, az ételkészítés ellátás, a család és az udvari személyzet ruházataról való gondoskodás, a gyógyítás és a kert alakítása.⁷⁸

A külön női udvartartás a magyar főrendűeknél is természetes velejárója volt a házasságkötés utáni életnek. A személyzet egy része a familiárisok és rokonok fiatal lányaiából állt, akiket a német elnevezés után fraucimereknek vagy magyarul leányasszonyoknak hívták. Sennyei püspök szerint a 25 éves házasság alatt Anna Júlia nagy udvart tartott, majd így folytatta: „*boldogh voltál udvari chelédidre nézve is kiket sok szép Annyai oktatásiddal, intéssiddel, fenytéssiddel ugy vezérlettél, hogy azokis alkalmaztatvan magokat, mind böchületes magok viselessek, mind a gazdaasszonyságbeli Szorgalmatos foglalatoskodások után, Frauczimerid közül kilenczven négyet böchületesen ki hazosítottal*”.⁷⁹ Ezeknek a fraucimereknek a neve és száma nem ismert,⁸⁰ de a szomszédos Batthyány-udvar adatai analógiaként használhatók: Koltai András levéltári forrásokra támaszkodva 6–12-re becsülte a Batthyány Ádámné Formentini Auróránál egy időben szolgáló fraucimerek számát.⁸¹ A Sennyei-féle 94 kiházásítotttról szóló információ alapján (amit a püspök nyilván Nádasdy Ferentől kapott) Anna Júlia udvarában átlagban évi 3–4 nemes lány feltételezhető, s ehhez hozzá kell tenni még azokat is, akiknek nem az úrnőhöz kötődött a kiházásításuk. A Formentini Auróraéhoz hasonló nagyságú udvartartást egy másik adat is alátámasztja: a leányasszonyoknak külön asztal járt az étkezésekkor, az 1648-as keresztúri konyhamesternek szóló utasításban a 13 asztal közül negyedikként sorolják fel az övékét.⁸² A női udvartartás további tagjait képezték a varrónők, gyöngyfűzők, dajkák, szakácsnők, szeszes italokkal foglalkozó nők, az 1650-es években ők is saját asztallal rendelkeztek Keresztúron.⁸³ Az 1660-tól fő rezi-

⁷⁸ Josef Handzel: „Von erst in der grossen Stuben” – Adelige Sach- und Wohnkultur im ausgehenden Mittelalter und der frühen Neuzeit im Gebiet des heutigen Österreich. Dissertation. Wien 2011. 135–142.

⁷⁹ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 13.

⁸⁰ Anna Júlia leveleiben lehet utalásokat találni a fraucimerekre, sógornőjének írta, hogy a Szunyogh kisasszonyokat magához vette, de mivel az ő rokonai, inkább az ő udvarában legyenek. Esterházy Anna Júlia Esterházy Orsolyának, Keresztúr, 1664. május 11. MNL OL P 125 26. cs.

⁸¹ Koltai András: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr 2012. 377.

⁸² Nádasdy Ferenc utasítása konyhamesterének, Lében Andrásnak, Keresztúr, 1648. november 10. In: Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708. kiad. Koltai András. Bp. 2011. 195.

⁸³ „5. Dajkák asztala, 8. Gyöngyfűzők asztala, 12. Sütőné asztala, mellynél a maga szolgálója az égetborosnéval együtt légyen” In: Magyar udvari rendtartás i. m. 195–196.

denciaként szolgáló pottendorfi kastélyban a fraucimerek laktere két részből, egy külső és egy belső szobából állt, az egyikben 8, a másikban 9 széket és 3 ágyat írtak össze.⁸⁴ De nemcsak nők, hanem férfiak is teljesítettek szolgálatot az úrnónél: titkári, inasi minőségben. Sőt, több esetben az is tapasztalható, hogy a kezdetben Nádasdynál szolgáló alkalmazott átkerült a grófnőhöz.⁸⁵ Kisebbséget is éppen lakóhelyként szolgáló rezidencián kívül a család más kastélyaiban is fenntartottak, így 1660-ban Nádasdy Ferenc Sárváron említ fraucimereket, egy öregasszonyt, két varrónőt és egy leányasszony personát.⁸⁶

A női udvar irányítója a vénasszony vagy öregasszony volt: egyrészt a fraucimerek és a szolgálók fölött diszponált, másrészt gazdasági-szervezési feladatokat is ellátott, számon tartotta az élelmiszereket, felügyelte a család ellátását és ruházatát.⁸⁷ A forrásokból egy vénasszony neve ismert, Hevenessyné 1669-ből. Anna Júlia halála után az úr utasította a munkája folytatására a grófnő „jó rendtartásának” szellemében. Ezek alapján Hevenessyné hatásköre Pottendorf és Szarvkő uradalmakra terjedt ki. Az úr megkívánta tőle a kiadott és bevett dolgok pontos inventálását, a majorságok ellenőrzését, a komornyikkal és a számvetővel való együttműködést, a konyhába érkező élelmiszerek ésszerű felhasználását, a fehér ruhák rendben tartását, tollpárna csináltatását.⁸⁸ Anna Júlia egyébként nemcsak a saját udvartartása tagjainak, hanem más alkalmazottnak is adott, adhatott utasítást, így 1665. április 1-én Horváth Stantsits Lukácsnak, hogy „*mint dirigalhasza magát a kapuvári épület körül*”.⁸⁹

A nők mindennapjaikról kevés tudható, Sennyei István a tökéletesség iskolájának nevezte az udvart, ahol hitbéli és erkölcsi nevelés folyt az úrnő irányításával.⁹⁰ Anna Júlia udvari rendtartásaiból nem maradt meg egy sem, de a mintának tartott császárnéi udvartartás instrukciói fogódzót kínálhatnak a napi rutin elképzeléséhez.⁹¹ A napnak a reggeli áhítat, a közös étkezések és az egyidejű éjszakai pihenés adott ritmust. A fraucimerek utazásokkor és fogadásokon biztosították a kíséretet, miközben étkezésekkor, öltözködésben és a gyerekágyánál is segítséget nyújtottak. Elsajátították a hímzés és varrás fortélyait⁹²

⁸⁴ A pottendorfi kastély inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 194.

⁸⁵ Példa erre ÖStA AVA FHKA HFU r. Nr. 233. 1671. május 21. f. 250–251. Györffy Ferenc kérése az uralkodóhoz: hat évig szolgált a Nádasdy-családnál, három évet az úrnál, három évet az úrnónél, kéri elmaradt bérét. Köszönöm Fazekas Istvánnak az adatot.

⁸⁶ *Benda Borbála*: Nádasdy-alkalmazottak étrendje a 17. század közepétől. Századok 138. (2004: 4. sz.) 931–955. 935–936.

⁸⁷ *Nagy Anita*: Az arisztokrata női udvartartás irányítója: a vénasszony. In: *A nők világa* i. m. 11–18. 17.; *Koltai A.*: Batthyány Ádám i. m. 380–384.

⁸⁸ Pottendorf és Szarvkő uradalmak utasítása 1669. Kiad. Iványi Béla. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 12. (1905), 162–165.; Hevenessyné 1669-ben valószínűleg meghalt, mert a források csak „szegény”-ként említik, s egy Garainé veszi át a teendőit.

⁸⁹ Magyar udvari rendtartás i. m. 271.

⁹⁰ *Sennyei I.*: Keserves dichérete i. m. 12.

⁹¹ Az 1627–1685 közötti időszakból hét császárnéi instrukció maradt meg. *Katrin Keller*: Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts. Wien-Köln-Weimar 2005, 90., 105–109.; *Handzel, J.*: „Von erst in der grossen Stuben” i. m. 162–163., 164–169.; *Koltai A.*: Batthyány Ádám i. m. 373–374.

⁹² A varrásra Esterházy Anna Júlia Esterházy Orsolyának, Pottendorf, 1663. november 8. „*Elvettem az kgd levelét, értem mit írjon kgd az Gyöngyfüzőné felől, azért im szolotam vele, az szok-*

és a napi olvasás-felolvasás sem maradhatott el. Anna Júlia sógornőjét, Esterházy Orsolyát figyelmezteti egy levelében arra, hogy a leányasszonyait taníttassa olvasni, mégpedig ebéd előtt magyarul, utána németül.⁹³ Talán még festettek és zenéltek is a női udvarban, erre bizonyíték egy érdekes tárgy a pottendorfi Kunstkammerből: „*egy kép, az melljen Boldog Aszoni, az Sz. Janos vagjon, az Német kis Aszon munkaja*”.⁹⁴ A fiatal lányokat szigorú szabályok szerint elkülönítették az udvar férfitagjaitól, a női szobákban általában csak kivételes esetekben tartózkodhattak férfiak.⁹⁵

A család rezidenciáin a lakosztályok, szobák elrendezésében is megmutatkozott a különálló férfi és a női világ.⁹⁶ Az 1660-tól fő lakóhelyként szolgáló pottendorfi kastély helyiségeiről a fennmaradt inventáriumok alapján lehetséges képet alkotni,⁹⁷ azonban a szobák pontos helye — az ebből a szempontból hiányos források, a 18. századi átépítések és a kastély jelenlegi romos állapota miatt —⁹⁸ ma már nem rekonstruálható. A szobák megnevezése az úr és úrnő elkülönített tereiről tanúskodik, de az a szimmetria nem vehető ki, ami ekkor már a nyugat-európai rezidenciákon szokásban volt. Míg Nádasdy saját szobájából még két másik helyiség is nyílt (az „új ház” és egy „kamra”) — így apartman jellegű volt, Anna Júlia esetében az inventáriumok csak egy hálózhat említenek, amely a fraucimerek és a kisasszonyok szobáival együtt feltehetőleg az emeleten helyezkedett el. A közép-európai példák általában az úrnő több szobából álló lakrészének funkciók szerinti elosztását bizonyítják, azaz fogadásra, lakásra és alvásra kellett alkalmasnak lennie.⁹⁹ Anna Júlia egyetlen szobája magában is megfelelt ezeknek az elvárásoknak. Bár Nádasdy Ferenc a már említett levelében a császári látogatásról nem írta, hogy felesége melyik helyiségben étkezett a főudvarmesternével, a szoba berendezése és vizuális látványa ezt a reprezentatív-fogadó funkciót is elképzelhetővé teszi.

Tekintve a grófnő hálószobájának gazdag bútorozottságát és a képek, kárpitok mennyiségét, a helyiség igen nagyméretű lehetett: a vörös színű falakra

nyahoz valo Csipkét megh küldtem knek, de az valhoz valo gyöngy nala vagion, megh csinalia, mihelen meg készül az val, mingiart megh küldöm kknek, azon leszek, hogi mentül hamarab megh varatom az valat, az magam munkáiatis hatra hagiatom...” MNL OL P 125 26. cs.

⁹³ Esterházy Anna Júlia Esterházy Orsolyának, Pottendorf, 1663. február 15. MNL OL P 125 26. cs.

⁹⁴ A pottendorfi Kunstkammer inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 214.

⁹⁵ *Handzel, J.*: „Von erst in der grossen Stuben” i. m. 160–161.

⁹⁶ *Handzel, J.*: „Von erst in der grossen Stuben” i. m. 169–189.

⁹⁷ A pottendorfi kastély inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f.190–213. és Inuentarium Vber alles bey der Kay[serlichen] Herrschafft Pottendorff, 1673, ÖStA AVA FHKA Niederösterreichische Herrschaftsakten (a továbbiakban NöHa) P 54/A/1, f.207–239.; A Nádasdy-rezidenciák inventálásáról: *Buzási Enikő*: Nádasdy országbíró rezidenciáinak festészeti berendezéséről. Számok és következtetések. Századok 144 (2010: 4. sz.) 895–931. 896–900.

⁹⁸ A kastély építéstörténetéhez: *Ralf Gröninger – Marina Kaltenegger*: Von der Burg zum Schloss: Bauforschung in Schloss Pottendorf. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege LXVII. (2013) 65–87.

⁹⁹ *Stephan Hoppe*: Bauliche Gestalt und Lage von Frauenwohnräumen in deutschen Residenzschlössern des späten 15. und des 16. Jahrhunderts. In: Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und früherer Neuzeit. Hrsg. Jan Hirschbiegel, Werner Paravicini. Stuttgart 2000. 151–174. 153.

ugyanis 23 kárpitot függesztettek fel. A képzőművészeti berendezést vallásos témájú festmények tették ki: az ajtó felett egy Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló képről, továbbá két szentképről, Páduai Szent Antalról és Szent Ferencéről illetve egy „laurétomi forma” fából faragott Mária szoborról tesznek említést a források. Mind Páduai Szent Antal, mind Szent Ferenc fontos szereplői voltak a házaspár mecenatúrájának: az előbbi szentről egy különlegesen értékes ezüstképet csináltattak a mariazelli kegyhely számára, de mivel ott egy 1200 forintos alapítványt tett Nádasdy Ferenc örökmécsesre, így az ezüstképet megtartotta és a sárvári kincstárában helyezte el.¹⁰⁰ A vagyon lefoglalása után I. Lipót az eredeti szándéknak megfelelően Mariazellbe juttatta a tárgyat.¹⁰¹ Szent Ferenc tisztelete többféle módon megnyilvánult a házaspár életében: a gróf két életrajzát is kiadatta Bécsben,¹⁰² s megbízásukra az általuk alapított mariazelli Szent István-kápolna mennyezetére Szent Ferenc stigmatizációját festette a bécsi művész, Tobias Pock.¹⁰³

Folytatva a szoba festményeinek leírását, a Nádasdy-családtagokról nyolc mellkép — Ferencről és Anna Júliáról, valamint hat gyermekükről — került a falra, és mivel a kastélyban összesen 12 családi portré volt, ezeknek a saját térben való kiállítása világosan jelzi a családi reprezentáció magánszférába tolódását.¹⁰⁴ A családi portrék mellett az özvegy császárnéről, Gonzaga Eleonóráról készült festmény¹⁰⁵ megjelenése ebben az intim térben csodálkozásra adhat okot. A Nádasdyéknál tett személyes látogatásai jelzik a szívélyes viszonyt, és hogy Anna Júlia éppen őt tartotta fontosnak kitenni a szobájában, különleges ragaszkodást jelenthetett a részéről.

A falak vöröseivel szemben a bútorzatban az akkoriban igen kedvelt fekete szín dominált. A feketére pácolt ágyon és szürke székeken túl három nagy méretű fekete kabinetszekrényt, ún. Schreibtsicht (a magyar forrásban is németül nevezik meg) – nemes-, főleg ébenfából faragott fiókos-rekeszes, ajtós luxus bútordarabokat, amelyeket elefántcsont és drágakő berakásokkal ékesítettek – soroltak fel. Az első két ablak között állt, a másodikat hímzett terítővel takarták le, rajta még egy kisebb fekete Schreibtsicht is leírtak (a német inventárium-

¹⁰⁰ A sárvári vár inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 284. „*Paduai Szent Antal nagy ezüst képe, melljet Czelre csinaltattam volt, de at utan Tizenkett Szaz forint let eörökös Lampasra fundatiot téuén ugian ott Czellb[e]n, magamnak à helet ezen képet reseruáltam. Njom 60. gyrat. 12. Latott.*”

¹⁰¹ ÖSTA AVA FHKA HFU r. Nr. 242. 1673. február, f. 278–281. „*Wegen des ganz Silberm Anthonij von Padua Bildts, so 2 ½ Elln hoch und 1 ½ Elln braitt ungefehre 400 f. in werth geschätzt worden, auf höchst gedacht Ihro Kay. Maytt. mündlichen Befelch noch in Septemb. 1672. nacher unser Frawen Maria Zell weillen es vorhero der Nadasti seel. Aldahin vermaint hat gelüffert worden.*”

¹⁰² Viskolcz N.: A mecenatúra színterei i. m. 116–118.

¹⁰³ Galavics Géza: Magyar főurak és a mariazelli bazilika magyar kápolnája In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Szerk. Farbak Péter, Serfőző Szabolcs. Bp. 2004. 93–112. 103.

¹⁰⁴ Buzási E.: Nádasdy országbíró i. m. 924.

¹⁰⁵ A német nyelvű inventárium nevezi meg a kép pontos témáját: „*Die Verwittibte Röm-[ische] Kayserin*” Inuentarium Vber alles bey der Kay[serlichen] Herrschafft Pottendorff, 1673. ÖStA AVA FHKA NöHA P 54/A/1, f. 218.; Buzási E.: Nádasdy országbíró i. m. 927.

ban íróládikának nevezik),¹⁰⁶ a harmadik jellegzetessége, hogy kék tafotával borították. A magyar nyelvű leltárban négy további kisebb Schreibtscht is említene, az egyik felett lévő fekete ezüstözött oltár egy réz szenteltvíztartóval együtt Anna Júlia magánáhitatát szolgálhatta.

A szoba mindemellett egy hatalmas reprezentatív textilraktár is volt, ami azt valószínűsíti, hogy ebben a szobában folyhatott a fraucimerekkel közös varrás és hímzés.¹⁰⁷ A textíliák nagy értéket képviseltek ebben a korban, és nem csupán megfelelő tárolást, hanem törődést is igényeltek. A leírás szinte tobzódik az anyagok sokféleségében és sokszínűségében, a feldolgozásra és javításra váró textíliák és kiegészítők egyrészt a család, másrészt a ház „öltöztetéséhez” szolgáltak. Csak néhány példa a megnevezett anyagokra: bársony, skarlát, posztó, csipke, atlaszszelyem, damaszt, tafota, tobin, vászon, karasia, brokát, bagazia. A Schreibtschek fiókjaiban csipkék, gallérok, fejkötők, övek, zsinórok, gyöngyök, gombok, fémszálak rejtőztek. Ládákban nagy mennyiségű ágynemű, terítő, kárpit, szőnyeg, prém, bőr, végekben és rőfökben mért anyagok sorakoztak.¹⁰⁸ A varrást azonban nem csupán az asszonyok végezték, hanem az udvarban szabókat (Hofschneider), udvari szövőt (Hofweber) is alkalmaztak.¹⁰⁹ Rajtuk kívül a fennmaradt számlák alapján alkalmi megbízásokat kapott például Elias Baÿer zsinórkészítő mester (Schnürmacher) és Gabriel Wibner vászonkereskedő (Leinwathhandler).¹¹⁰ Az inventárium egyik textíliával kapcsolatos tétele a női udvar — Magyarországon nem gyakori — luxusmechanizmusára világít rá: az egyik fiók rajzokat (ruhaterveket–) és drága velencei anyagmintákat rejtett: „*asztal fiaban Raiszolt dolgok, es Velencei Selem poszto Mustrak*”.¹¹¹

Ugyancsak a grófnő szobájában tárolták négy Nádasdy-fiú öltözetét is: Istvánét (1653), Ferencét (1655), Lászlót (1662) és Tamásét (–), viszont a legkisebbét, Miklósét (–) nem. Ezek szobabeli helyét az indokolja, hogy a kisfiúk – László és öccsei hét évesnél fiatalabbak voltak – a női udvarhoz tartoztak. Erre egy érdekes utalás is olvasható Nádasdy Ferenc végrendeletében: „*az mi pedig az fio-*

¹⁰⁶ Inuentarium Vber alles bey der Kay[serlichen] Herrschafft Pottendorff, 1673, ÖStA AVA FHKA NÓHA, P 54/A/1, f.217. Ein schwarzer Tisch mit einen grau, vnndt vnd[er]schiedlichen farben verbrambter Teppig darauf ein schwarzer Schreib Casten.

¹⁰⁷ A közép-európai analógiákra *Handzel J.*, „Von erst in der grossen Stuben” i. m. 191–194., Lobkowitz Poppel Éva varrotudományára szemléletes *Takáts Sándor: Zrínyi Miklós nevelőanyja*. Bp. 1917. 19–21.

¹⁰⁸ A 16–17. századi magyarországi textíliákról, a jegyzékekben visszatükröződő gazdagságról, az öltözetek magyar és nemzetközi jellegéről újabban *R. Várkonyi Ágnes: Az öltözködés filozófiájáról*. Történelmi Szemle LIII. (2011: 4. sz.) 503–535.

¹⁰⁹ Két szabót nevez meg egy német nyelvű 1670-es fizetési jegyzék (Extract Waß bey der Neüdüstischen(!) Herrschafft Pottendorff an vnderschiedlichen auszüglen vndt außstendig besoldung in disem 670isten Jahr bezahlt wordten). MNL OL E 185 56. d. [folioszámolás nélkül] Peter Wickhardt Schneider vndt gewesten Cappeldienern sein Außzügl wegen verrichter Arbeith – 9 fl. 41 kr.; Michäeln Galleritsch gewesten Hoffschneider – 27 fl; Georgen Zimmerman Hoffschuestern – 33 fl. 45 kr., Christoph Mur Hoffweber – 33 fl. 20 kr. Esterházy Pál udvari szabóihoz ld. *Tompos Lilla: Az Esterházy-kincstár öltözékei*. In: *Az Esterházy-kincstár textíliái az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében*. Thesaurus Domus Esterhazyanae II. Szerk. Pásztor Emese. Bp. 2010. 14.

¹¹⁰ Specification, deren auß denen zu Pottendorff verhandenen Nadastischen Schrifften aufgesuchten Außzüg vnd Quittungen, MNL OL E 185 56. d. f. 337–339.

¹¹¹ A pottendorfi kastély inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 210.

kat illeti, nyolcz esztendőös koroknál tovább anyjoknál ne szenvedtessenek, hanem oskola az ő helyök annak utána: addig pedig esztendőnkint egynek-egynek hasonlóképpen kétszáz forint adassék tartásáért, anyja házánál megéri vele”.¹¹² Ezek világos szavak a financiálisan is külön működő női udvarra, ahol a nyolc évesnél fiatalabb fiúk nevelésére évente 200 forintot fordíthattak. 1669-ben tehát a 16 éves István és 14 éves Ferenc már az udvari iskolát végezte, sőt, István novemberben európai körútra indult.¹¹³ Kinőtt ruháikat az elhunyt anya lakrészében tartották továbbra is, István egyik ruhadarabja mellett ugyanis az a feljegyzés áll, hogy „*Tamasko Szamara kű vetet*”, Tamás ruháinál pedig, hogy „*Mikloskának adatot*”¹¹⁴

A gyógyításhoz szükséges eszközöket egy ezüst patika és egy úti patika képviselte (de volt apotéka a kastély más termeiben is), az inventáriumban azonban nem jellemezték részletesen a tartalmukat. Sennyei az úrnő gyógyító-vigasztaló szerepét — a nemesasszonyok ilyen irányú tevékenysége jól ismert a korban¹¹⁵ — is hangsúlyozta: „*Méltossághos Személy lévén latogattad a betegeket, s veszedelmes ragadozo nyavalyában fekvő nyomorultakat, nem csak latogattad, hanem apolgattad, tanachiddal orvosságiddal segeteted*”.¹¹⁶

Végül a szoba berendezését tekintve nem maradhat említés nélkül az a három vasas láda sem, amelyben a legértékesebb kincseit őrizte a ház asszonya: a férje leveleit, kisebb és nagyobb aranyakat regesztummal együtt és a harmadikban az aranyműveket.

Összegzésképpen leszűrhető, hogy Pottendorfban a női lakrész egyértelműen elvált a férfitől, és a család, a női tevékenységek, de ugyanakkor a visszavonulás és a vallásos áhítat művészien megkomponált helyszíne volt. A képekben, színekben, anyagokban harmonikus összhangot sugárzó szoba a finom női világot jelentette.

A többi rezidencia, főként a keresztúri és a sárvári kastélyok inventáriumait áttekintve, a leírók nem neveztek meg olyan szobát, amely kifejezetten a grófnőé lett volna, bár Sárváron — Buzási Enikő rekonstrukciója nyomán — külön női szárnyról beszélhetünk, ahol csak a leányasszonyok lakrésze három szobából állt.¹¹⁷ A bécsi palotában a „szegény asszony háza” bútorzatát egy ágy, egy spanyolfal és kárpitozott székek képezték, a falakon 11 festmény függött, köztük egy kisméretű Jézus-ábrázolás.¹¹⁸

„*Szerzeteseknek bizonyos Alamisnálkodo Tarhaza*”:
az egyház patrónája

Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia az 1650–1660-as évekre a katolikus egyház egyik legbőkezűbb támogatóivá váltak a Magyar Királyságban. Templo-

¹¹² Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete i. m. 380.

¹¹³ Toma K.: Nádasdy István i. m. 198.

¹¹⁴ A pottendorfi kastély inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 208.

¹¹⁵ Kincses K.: „Im küttem én orvosságot” i. m. 40–59.

¹¹⁶ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 15.

¹¹⁷ Buzási E.: Nádasdy országbíró i. m. 906.

¹¹⁸ Buzási.: Nádasdy országbíró i. m. 902.

mok, kolostorok, kápolnák építése, ezek felszerelése, adományok nyújtása, alapítványok tétele, szerzetesrendek, kongregációk támogatása, könyvek kiadása jelezte a mecénási tevékenységük mérföldköveit. A szakirodalom elsősorban Nádasdy jelentőségét emelte ki, pedig a források Anna Júlia közreműködését és társszerepét is egyértelművé teszik. A grófnő egyházi mecénatúráját Sennyei püspök is kiemelte a prédikációjában: „*minémű serényseggel, minémű buzgossaggal adtál halálot eő Szent Feölségének, nem csak közönseghes haladasiddal hanem kivalképpen valo alamisnálkodasiddak, draga Szent Egyházbéli kapolnaknak, Oltároknak föl epétéssével, azokhoz kivántatot Misse mondo ezközöknek, es ruháknak elkeszítésével...*”¹¹⁹

A szarvkői uradalom megszerzésével Nádasdy Ferenc a birtokon fekvő Lorettó kegyhelyhez is hozzájutott 1650-ben. Ekkor egy súlyos betegségből való, Máriának tulajdonított csodás felépülés arra készítette, hogy a kegyhelyet továbbfejlessze. Ezért feleségével együtt a Máriát szolgáló szervita rend támogatását, valamint egy templom és egy kolostor építését határozta el, amelyek alapkövetelére 1651-ben, felszentelésükre 1659-ben került sor.¹²⁰ A közös alapításon túl az egyik – István apostoli királynak szentelt – oldalkápolna berendezése és dekorálása is Esterházy Anna Júliának köszönhető.¹²¹ A templomot 1683-ban a törökök feldúlták, 1690-ben a házaspár fia, Nádasdy Tamás újíttatta fel, bécsi mesterek állították helyre a megsérült stukkókat, 1769–1770-ben pedig az Esterházy-család kismartoni udvari festője készített egy új oltárképet. A téma azonban ekkor is megmaradt: Szent István király és Szent Imre herceg látható a főoltárképen, míg az egyik mellékoltáron Szent István feje fölé egy angyal tartja a pápai követ által hozott koronát, illetve a király felajánlja az országot Máriának.¹²² A templom felszerelését is részben Anna Júlia biztosította. Az 1667-ben Bécsben kiadott szervita rendtörténet szerint a grófnő ezüstsobrokat és egy olyan díszes miseruhát adományozott a szerzetesrendnek, amely Nyáry Krisztina, majd lányai, Anna Júlia és Mária által az esküvőn hordott menyasszonyi ruhából lett átalakítva.¹²³

Egy másik kápolna is megépült a Nádasdy-házaspár jóvoltából, mégpedig a magyar búcsújáró hagyományokkal is rendelkező alsó-ausztriai kegyhelyen, Mariazellben. Az alapító okiratot 1662. szeptember 8-án írta alá a lambrechtli bencés apát és a Nádasdy-házaspár, ebben vállalták a kápolna márványoltárral, márványpadlózattal és festményekkel való díszítését.¹²⁴ A szintén Szent István király tiszteletére emelt kápolna oltárképét a bécsi Tobias Pock festette meg 1667-ben, rajta István király a magyar korona Máriának történő felajánlásával

¹¹⁹ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 18.

¹²⁰ Adolf Mohl: Der Gnadenort Loreto in Ungarn. Eisenstadt 1894. 31–37.; Toma K.: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 57–58.

¹²¹ Mohl, A.: Der Gnadenort i. m. 42–43.

¹²² André Csatkai – Dagobert Frey: Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt ind der freien Städte Eisenstadt und Rust. (Österreichische Kunsttopographie Bd 24.) Wien 1932. 241.

¹²³ Mohl, A.: Der Gnadenort i. m. 43.

¹²⁴ Fazekas István: Máriazell és a magyar nemesség. In: Mariazell és Magyarország 650 év valási kapcsolatai. Szerk. Walter Brunner et alia, Graz–Esztergom 2003. 102–114. 104.

Mária oltalmába helyezi az országot. Galavics Géza szerint ez a téma első átütő ikonográfiai megformálása.¹²⁵ A házaspár közös alapítását a kápolna falára szegezett fekete márványtábla szövege — amely fölött a Nádasdy-Esterházy egyesített címer látható — is megerősíti.¹²⁶

Kronológiai sorrendben a következő nagy, az 1660-as évtizedre kiterjedő vállalkozás a lékai birtokhoz kötődött. Itt az ágostonosok számára határozták el egy templom és egy kolostor, valamint családi temetőhely építését.¹²⁷ Az 1656–1669 között folyó munkálatok befejeződését a grófnő már nem érte meg, de a templomcsarnok alatt húzódó kriptá neki és családtagjai részének végső nyughelyül szolgált.¹²⁸ Bár a kolostor alapítólevele még nem került elő, a templom ornamentikájában többször feltűnő Nádasdy-Esterházy címer a korábbiakhoz hasonló közös alapítást támasztják alá.

A grófnőnek a katolikus egyháznak tett más adományairól is maradt néhány feljegyzés. 1647 októberében Mária Magdolna lánya születésekor halálból egy násfát vitt Mariazellbe.¹²⁹ 1650-ben Sopronban a Mária-kongregációt 70 rófnyi — egyenruhákhoz szánt — anyaggal támogatta.¹³⁰ A pozsonyi Szent Márton székesegyház Fájdalmas Mária oltára számára egy Szent Anna és Szent Julianna szobrot ajándékozott.¹³¹ Az ezüstsobrokat — amelyek ma már nincsenek meg — egyébként éppen ő vásárolta 1668-ban Bécsben.¹³²

A temetésen Sennyei püspök Anna Júlia védőszentjeiről is beszélt, hogy „*kivált-képpen valo szoszolo Patronaira, Szent Annara, es Szent Borbalya Szűzre*”¹³³ bízta magát. Szent Annát, Mária édesanyját nem csupán a neve miatt tekinthette patrónájának a grófnő, hanem azért is, mert a nők közbenjárójának számított a meddség ellen, a szülés könnyebbségéért és a gyermekek életben maradásáért. Szent Borbála szintén a segítőszentek csoportjába tartozott, a hirtelen bekövetkező halál elleni oltalmazó szerepe tehette fontossá Anna Júlia szemében. Portréikat a család pottendorfi kastélyában is kifüggesztették.¹³⁴ Mindezek mellett az egyes szerzetesrendek tagjai is fordultak a grófnőhöz se-

¹²⁵ Galavics G.: Magyar főurak és a mariazelli bazilika i. m. 101.

¹²⁶ A tábla felirata Mariazellben: Honori Sancti Stephani Primi Regis Hungarorum Eredit Excellentissimus Dominus Comes Franciscus de Nadas... et Illustrissima Do(mi)na Comitissa Anna Juliana Esterhasij, Coniunx Ejusdem MDCLXII Die VIII Sept.

¹²⁷ Gróf Nádasdy Ferencz meghívója a Lékán építendő családi sírbolt és templom alapkövetételeire. Közli Kárfy Ödön. Történelmi Tár 33. (1910) 608.; Ugrý Bálint: Egy 17. századi főúri temetőhely. Nádasdy Ferenc országbíró és a lékai ágoston-rendi templom Nádasdy-kriptájának kialakítása. Művészettörténeti Értesítő 63. (2014) 307–324.

¹²⁸ Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században. Bp. 1973. 127.

¹²⁹ Toma K.: Gróf Nádasdy Ferenc i. m. 26.

¹³⁰ Kádár Zsófia: Jezsuita vezetésű vallásos társulatok Magyarországon a 17. században (1582–1671). Századok 148. (2014: 5. sz.) 1229–1272. 1263. Köszönöm a szerzőnek, hogy a tanulmány megjelenése előtt betekinhettem a kéziratába.

¹³¹ Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Bp. 1959. II. kötet. 218.; Idézi Rózsa Gy.: Magyar történetábrázolás i. m. 128–129.

¹³² Caspar Hermanssecker császári udvari ékszerész német nyelvű számlái 1668–1670 közötti időből a házaspár bécsi vásárlásairól: MNL OL E 185 56. d. [folioszámozás nélkül]

¹³³ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 18.

¹³⁴ Alfred Stitte: Aus den Inventarien des Schloßes zu Pottendorf. Berichte und Mittheilungen des Altertums-Vereines zu Wien 40. (1906–1907) 47–81., 117–137. 120.

gítségért. Tattay István jezsuita 1664-ben tudakozódott nála a férje által kiadásra előkészített *Mausoleum* rézdúcairól, s egyben könyveket is kért tőle, Anna Júlia csak ez utóbbi ügyben tudott támogatást ígérni neki.¹³⁵

A grófnőt — férjével együttesen — számos szerzetesrend világi testvérületébe vették fel, így például 1645-ben az ágostonosok, 1650-ben a konventuális minoriták, 1653-ban a hitszónokok, 1654-ben a bencések, 1660-ban a ciszterci-ek, 1661-ben a kapucinusok közé.¹³⁶ Ez egyben az említett rendek anyagi és erkölcsi támogatását is jelentette, amely Nádasdy Ferenc végrendeletében is kifejezésre jutott.¹³⁷

„*Kempis Thamas Istenes könyveczkeiének mindennapi olvassával...
kerested az igaz tökéletességnek utyát*:
Anna Júlia olvasmányai

Nádasdy Ferenc egy nagyszerű könyvtárat hozott létre az évtizedek folyamán. A pottendorfi kastélyban külön teremben őrizték a több ezer kötetet.¹³⁸ Azonban nemcsak a bibliotékában, hanem a többi szobában is összeírtak könyveket, így Anna Júlia lakosztályában is:

1. Magyar Officium
2. Boldogh Aszony Koronaia
3. Thomas à Kempis
4. Skoffiumal varrot Tablaju Officium
5. Boldogh Aszony Soltáros Kőnyve
6. Drexerius eőreőké valo Boldogsagrul
7. Jesust Sziuek Szereteő
8. Pazmany eőregh Imadságos Kőnyve¹³⁹

A hét azonosítható tételből álló rövid listának három fontos jellemzője is kitűnik: az olvasmányok magyar nyelvűek, vallásos-erkölcsi jellegűek, főként mariánus tartalommal, és fordítójuk vagy írójuk kötődik az Esterházyakhoz. Az inventárium első darabja a *Magyar officium*,¹⁴⁰ amit a pozsonyi jezsuita könyvnyomtató éppen Anna Júliának, az akkor 13 éves lánynak ajánlott ezek-

¹³⁵ Esterházy Anna Júlia Tattay Istvánnak, Bécs, 1664. augusztus 13. – MNL OL E 152, Acta Jesuitica, Conventus Poseniensis, 48. doboz, f. 17–18., közölve *Viskolcz N.: A mecenatúra színterei* i. m. 303.

¹³⁶ *Galla Ferenc*: Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században. Sajtó alá rend. Fazekas István. Bp.-Róma. 2015. 116–122.

¹³⁷ *Schönherr Gy.*: Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete i. m. 184–187., 369. A gróf itt hosszú oldalakon keresztül emlékezik meg a szerzetesrendekről.

¹³⁸ Minderről részletesen *Viskolcz N.: A mecenatúra színterei* i. m.

¹³⁹ A könyvlistát vö. A pottendorfi kastély inventáriuma, 1669. – MNL OL E 185 59. d. f. 212. A könyvek azonosítása: *Viskolcz N.: A mecenatúra színterei* i. m. 342–344.

¹⁴⁰ [Draskovich János] Officium B. M. Virg. Az-az aszszonyunk Szüz Marianak három külömb időre-valo szolosmaja, Pozsony, (Coll. S. J.), 1643, in 8° – RMNy 2016, további kiadása: Pozsony 1650 – RMNy 2336

kel a szavakkal: „*valamenyíster kezébe vészi, jusson eszébe Ngodnak Nyári Kristina-nak engedelmes alázatossága, chendesz erkölche, buzgo áítatossága, és tekéllertes élete; és ezeknek követésében a maga kötelessége. Mert a jó Magzatoknak leg-nagyobb dichőségek, midőn az ő Szüléjek áítatos és Istenes életét követik*”.¹⁴¹ A hóraskönyvek tartalmi és formai hagyományait követő könyvecske imádságait, könyörgéseit és himnuszait a főrendű Draskovich János fordította magyarrá. Zavari György nyomdász biztos kézzel választotta ki azt a családot, amelynek anyagi támogatására feltétlenül számíthatott a kiadásnál: Anna Júlia — anyja 1641-ben bekövetkezett halála után — immár a legidősebb nő volt a családban, aki az ilyen típusú kegyes irodalomnak a célközönsége lehetett.¹⁴² Mindezek után azt gondolhatnánk, hogy az elkövetkező évtizedekben számos mű címzettjévé vált Anna Júlia, annál is inkább, mert maga Nádasdy is nagy figyelmet fordított a könyvkiadásra, azonban több művet nem ajánlottak a grófnőnek.¹⁴³

A könyvlista egy másik tétele ugyancsak fordítás: Szűz Mária zsolozsmás könyve Szent Bonaventurától (5. tétel),¹⁴⁴ a latin szöveg átültetője, Kéri Sámuel ferences szerzetes a Batthyány-családdal állt szoros kapcsolatban. A jezsuita Jeremias Drexelnak az örökkévalóságról szóló elmélkedéseit (6. tétel) az a Szentgyörgyi Gergely fordította le, aki Anna Júlia apjának, Esterházy Miklós nádornak volt a titkára Kismartonban.¹⁴⁵ A Kempis-kötet (3. tétel), bár a jegyzék nem tünteti fel a nyelvét, feltehetően a Pázmány Péter által magyarított kiadás egyike lehetett.¹⁴⁶ Anna Júliának Kempishez fűződő különleges viszonyát Sennyei István is fontosnak tartotta megemlíteni: „*Boldogh bölchésségeddel, mely által külömb külömbféle lelki tanitassoknak, Istenes Praedicationoknak hallásával, lelki könyveknek, s-legh kiváltképpen Kempis Thamas Istenes könyveczkeiének mindennapi olvassával, Szerzetes Emberekkel valo beszédiddel, túllók valo tudakozasiddal nyomosz-tad, keresed, az igaz tökéletességnek utyát*”.¹⁴⁷ Az *Imitatio Christi* egyébként legalább hat különféle kiadásban és nyelven volt meg a pottendorfi könyvtárban: a latin, magyar, francia, spanyol változatok megléte azt bizonyítja, hogy nagy érdeklődés övezte a művet a családban. Nádasdy ráadásul 1649-ben kiadatta latinul Bécsben.¹⁴⁸

¹⁴¹ A pozsonyi könyvnyomtató Esterházy Anna Júliának, Pozsony, 1643. február 16. In: *Officium B. M. Virg. i. m.*

¹⁴² Az Esterházyaknak, Nádasdyaknak ajánlott könyvekről *Pesti Brigitta*: Dedikáció és mecénatúra Magyarországon a 17. század első felében. Budapest–Eger. 2013, 173–176.

¹⁴³ *Viskolcz N.*: A mecénatúra szinterei i. m. 683–690.

¹⁴⁴ *Szent Bonaventura*, Kéri Sámuel transl., A Boldogságos Szűz Zsoltár-Könyve. Bécs, Riccius Máté, 1660, in 8° – RMNy 2892

¹⁴⁵ *Jeremias Drexel*, Szentgyörgyi Gergely transl., Elmelkedések az örökke-valóságrol. Pozsony, (Coll. S. J.), 1643, in 12° – RMNy 2023

¹⁴⁶ *Thomas a Kempis*; Pázmány Péter transl., Kempis Tamásnak Christus követeserül négy könyvei. Bécs, Matthaues Formica 1624, in 12° – RMNy 1297, további kiadások: Bécs 1638 (RMNy 1713), Pozsony 1648 (RMNy 2238)

¹⁴⁷ *Sennyei I.*; Keserves dichérete i. m. 13.

¹⁴⁸ *Thomae a Kempis*: De Imitatione Christi, Libri Quatuor, Ex postrema Recognitione R. P. Heriberti Ros-weydi. Wien, Cosmerovius, 1649, in 4°

Nem hiányzott a könyvek közül a szenvedélyes hitvitázó, Hajnal Mátyás kötete sem (7. tétel), akinek a fametszetes emblémákat kísérő elmélkedései és versei kétszer is megjelentek.¹⁴⁹ Az első, 1629-es bécsi kiadást két Nyáry Krisztinának szóló ajánlás is kíséri, az egyik Ferenczffy Lőrinc kiadó tollából, a másik a szerzőtől, Hajnal Mátyástól, aki egyébként az Esterházy család udvari papja volt. A jegyzéken szerepel egy *Boldogh Aszony koronaia* című mű is (2. tétel), amit Kopcsányi Márton köteteként lehet azonosítani. Kopcsányi a nádor birtokán fekvő kismartoni ferences kolostor szerzeteseként Esterházy Miklósnak és Nyáry Krisztinának ajánlotta imádságokat, elmélkedéseket és prédikációkat tartalmazó művét,¹⁵⁰ Anna Júlia biztosan ragaszkodott a szüleit megszólító könyvecskéhez. Kopcsányi egy másik művét, a *Keresztyén imádságos könyvecskét*¹⁵¹ Nádasdy Ferenc pottendorfi nyomdájában kétszer is kiadták (1668-ban és 1669-ben) ami arra mutat, hogy a ferences írásait még mindig szívesen forgatták. Végül a grófnő mindennapi olvasmányok közé tartozott Pázmány Péter „öreg” — kiadás szempontjából nem beazonosítható — imádságoskönyve is (8. tétel).¹⁵²

„semmit nem felek a Haláltul, mert lölkem ösmeretit sem erzem terhelve lenni”:
Anna Júlia halála és temetése

Esterházy Anna Júlia 1669. január 22-én halt meg, 39 éves korában terhesen. Sennyei úgy tudta, hogy azt megelőzően is sokat betegeskedett, és érezte halálának közeledtét. A püspök a grófnő nagy megbecsültségéről, az öt tisztelők sokaságáról — köztük a császári párról — beszélt, akik Nádasdy Ferencnek is kinyilvánították részvétüket: „külső maga viselésében megh fedhetetlen lévén, nem chak alatta valonak chudaia, nem chak mágához hasomloknak fényes tüköre volna, hanem külső Nemzetnek, nagy Fejedelmi Személyek, sőt kegyelmes Vrunk, s-Aszonyunkis eő Feölsségek tapasztalván okosságat, maga viselését, mind lelki, s-testi ayándékit nagy böchületben, nagy tisztességben tartották, á mint hogy halálan valo érzékenségeketis ki nyilatkoztattak eő Feölsségek Meltosságos Fériének irt levelekkel”.¹⁵³ A temetésre jó nyolc hónappal később, 1669. október 7-én Lékán, a frissen elkészült Szent Miklós templom kriptájában került sor, ott is „az Eörögh közepső Kapolna alatt, mely esik az Eörögh Oltarnak

¹⁴⁹ Hajnal Mátyás: A Jesus szivet-szerető szívek áitatosságára szives kepekkel ki-ábráztatott es azokról-valo elmélkedésekkel és imádságokkal meg-magyarázatatott könyvetske. Bécs, Rickhes, 1629, in 8° – RMNy 1422, további kiadások: Pozsony, 1642 (RMNy 1952)

¹⁵⁰ [Kopcsányi Márton]: A' bodog Szüz Maria élete, magában foglalvan az ő hét innepinn három predikatiot, elmélkedésekkel, tanúságokkal, az ő hét örömet és hét epeségét, az ő tizenkét chillagu koronáját. Bécs, Formika, 1631, in 8° – RMNy 1489. A Nádasdy Ferenc könyvtáráról szóló könyvemben még nem tudtam azonosítani a művet (ld. *Viskolcz N.*: A mecenatúra szinterei i. m. 343.), itt most pótlom ezt a hiányosságot.

¹⁵¹ RMNy 3485, RMNy 3594.

¹⁵² Pázmány Péter: Keresztyeni imádságos keonyv, melybe szep aytatos keonoergesek, haladasok es tanusagoc foglaltatnac. Graz, Widmanstetter, 1606, in 8° – RMNy 945, további kiadások: Pozsony 1610 (RMNy 1003), Pozsony 1625 (RMNy 1345), Pozsony 1631 (RMNy 1513), Pozsony 1650 (RMNy 2340)

¹⁵³ Sennyei I.: Keserves dichérete, i. m. 13–14.

ad Cornu Evangelij; Azt penigh föl erigáltatni in honorem B. Virginis Dolorosae".¹⁵⁴ Nádasdyék az 1660-as évek elején döntöttek úgy, hogy a család 16. századi temetkezőhelyét — a lékai vár kápolnatornya alsó szintjének egy „szoros és alkalmatlan”¹⁵⁵ boltját — a kor szellemének megfelelő, reprezentatív nemzetségi sírboltra cserélik, mégpedig egy általuk alapított templomban és kolostorban,¹⁵⁶ ahol a betelepített szerzetesrend, ebben az esetben az ágostonosok, a család emlékezetét is fenntartják.¹⁵⁷

Anna Júlia halálának bekövetkezése és a temetés közti időtávolság arra enged következtetni, hogy a lékai építkezés alaposan elhúzódott. A köztes időben a lorettói templomban — ahová egyébként még az 1650-es években tervezték a családi temetkezőhelyet – állították fel a ravatalt.¹⁵⁸ Végrendeleteiben Nádasdy Ferenc kifejezetten ragaszkodott ahhoz, hogy temetése minél egyszerűbb legyen, „*pompa nélkül... minden öltöztet Lovak, Czimerek nélkül Társzekérben Eyeli időn, Nappal az utban vesztég lévén, vigyenek*”, a castrum doloris felállítását pedig egyenesen megtiltotta.¹⁵⁹ Felesége gyászszertartása megszervezésekor is biztosan ragaszkodott ezen elvekhez. A magyar nyelvű prédikációt Sennyei István veszprémi püspök, a németet August Hoffmann bécsi ágostonos szerzetes tartotta Lékán. Nádasdy Ferenc mindkét beszédet kiadatta Bécsben Johann Baptiste Hacque nyomdájában, az 1669. december 27-i szerződés szerint 1000–1000 példányban rendelte meg őket.¹⁶⁰ Mára azonban csak Sennyei művéből maradt fenn példány, Hoffmann prédikációjának egyedül a címe ismert.¹⁶¹ Az előbbihez egy díszes barokk címlap is társult, amelyen a rövid címet körülvevő allegorikus női alakok Anna Júlia erényeit testesítik meg. A bécsi sarutlan

¹⁵⁴ Nádasdy Ferenc második végrendelete, Pottendorf, 1669. április 20. MNL OL E 185 45. d. f. 231–233.

¹⁵⁵ Gróf Nádasdy Ferencz meghívója i. m. 608.

¹⁵⁶ Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete i. m. 184.

¹⁵⁷ A 17. századi arisztokrácia temetkezéséről *Mark Hengerer: Zur symbolischen Dimension eines sozialen Phänomens: Adelsgräber in der Residenz (Wien im 17. Jahrhundert)*. In: *Wien im Dreißigjährigen Krieg*. Hrsg. von Andreas Weigl. Wien 2001. 250–352.

¹⁵⁸ 1669-es második végrendeletében írta ezt Nádasdy: „*Ha az Lékaj Szentegyház minden szükségivel el nem készülne is (hanem ha igen hirtelen, s rövid idő alatt rendelte volna Isten haláloamat, hogy éppen lehetetlenség volna benne, mert in ille casu deponalni köllene, az szerint, az mint föllyeb rendeltem, engem is Szerelmes Atyámfia mellé Laurétumban) bár csak úgy legyen, hogy az sir legyen készen; megis igényessen Lekára vigyenek, s mindenek előtt az Testamentáriusok az Szentegyházat végeztessek el minden cifrázás nélkül, csak tiszta vakolással.*” Nádasdy Ferenc második végrendelete, Pottendorf, 1669. április 20. MNL OL E 185 45. d. f. 231–233.

¹⁵⁹ Nádasdy Ferenc második végrendelete, Pottendorf, 1669. április 20. MNL OL E 185 45. d. f. 231–233.

¹⁶⁰ ÖSTA AVA FHKA, Niederösterreichische Kammer, r. Nr. 402. f. 195–196.

¹⁶¹ Anton Mayer még látott egy példányt a 19. század végén a bécsi Hofbibliothekben, ez azóta eltűnt. *Anton Mayer: Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482–1882*. Wien 1887. 288. A kiadvány leírása: *August Hoffmann: Die Tugendreiche Matron, Daß ist, Schuldigste und wolverdiente Lob- und Ehren Rede über das löbliche Leben, Ruhmlich-Tugendten und Seeligen Todt weilandt der Frawen Annae Julianae Gräfin von Nadaßd, gebohrnen Gräfin Esterhaßin, welche einer Hochadelichen, wie volckreichen Auditorio in der Kirchen S. Nicolai Episcopi und Nicolai de Tolentino, im Gräfflichen Marckt Luckehauß in Ungarn bey gewöhnlicher Leich Besingnuß gehalten worden den 7. Octobris 1669*. Gedruckt zu Wienn in Österreich bey Johann Baptist Hacque Academ. Buchdrucker im Jahr 1669, in 40

ágostonosokkal ápolt jó családi kapcsolatot az is mutatja, hogy Nádasdy kérésére 1200 misét mondtak Esterházy Anna Júlia emlékére.¹⁶²

Anna Júliát és két évvel később kivégzett férjét közös koporsóba temették. A ma is Lékán (Lockenhaus, Ausztria) látható, művészien megformált vörösmárvány szarkofág megrendeléséről és elkészítéséről nincsenek adatok.¹⁶³ Mikó Árpád szerint míg a 17. század második felének síremlékművészetét a korábbiakhoz képest szegényesebb, egyszerűbb és kevesebb alkotás jellemzi, addig a lékai családi kriptában máig meglévő szobordíszes, nagyszabású barokk sírépítmény kiemelkedően minőségi faragvány.¹⁶⁴ A sarkain fehér márvány imádkozó angyalokkal, a fedőlapján két puttóval és a keresztre feszített Jézus-ábrázolással díszített szarkofág négy oldalán négy latin nyelvű, aranyozott felirat található, egy Ferencre, egy Anna Júliára, kettő pedig házastársi közösségükre vonatkozik. A grófnőt a következőképpen örökítették meg: „*Excellentissimae Comitissae Annae Julianae Eszterhazy Palatini Filiae triumque Palatinidum Socruis Excellentissimi Comitissae Francisci de Nadasd Iudicis Curiae etc. XXV Annis Rara Tori sociae Sex filiorum et Octo filiarum Matri quinque Nepotum aviae Natae XXVIII. Febru. MDCXXX Piae et Lectissimae Coniugi maestus maritus Posuit Obit XXII Jan. MMMDCLXIX.*” A latin szöveg így négy generációt vont be a családi emlékeztetőpolitikába: Esterházy Miklóst, Anna Júliát és férjét, a 14 gyermeket és az 5 unokát. Az apa, a férj és a vők országos tisztségeinek feltüntetése pedig a család magas társadalmi státuszát volt hivatva jelezni.

A házasságába vitt saját vagyonáról a grófnő nem rendelkezett külön. Férje úgy fogalmazott az 1663-as végrendeletében, hogy az „*egyenlő akaratjokból csinált testamentum*”, amit Anna Júlia aláírásával és pecsétjével is megerősített.¹⁶⁵ Felesége halála után 1669-ben Nádasdy Ferenc teljes vagyonfelmérést végeztetett a kastélyaiban és a birtokain, és újra végrendelezett azzal a céllal, hogy a korábban már kinyilvánított hitbizományi szándéknak elkészüljön a leltári dokumentációja és ezzel megakadályozza a vagyon elaprózódását.¹⁶⁶ Együttal bizonyos átrendezésekre is sor került a rezidenciákon: a pottendorfi kastélyból számos — Esterházy Anna Júliához kötődő — tárgyat szállítottak át a sárvari kincstárba, többek között komplett ékszersorozatait, öltözékeit.¹⁶⁷ A pot-

¹⁶² Nádasdy Ferenc hitelezőinek jegyzékén 600 forint átvételét ismerik el az ágostonosok a misemondásért. ÖStA HHStA UA Specialia Fasc. 315/B f.29–38v

¹⁶³ Nem értek egyet Ugry Bálint feltételezésével, mi szerint a síremlék már kész volt Anna Júlia halálakor, ezt semmilyen forrás nem támasztja alá. Vö. Ugry B.: Egy 17. századi főúri temetkezőhely i. m. 309.

¹⁶⁴ Mikó Árpád: Késő reneszánsz és kora barokk síremlékek a Magyar Királyság területén (1540–1690) In: Idővel paloták i. m. 625–660. 649.; Ugry B.: Egy 17. századi főúri temetkezőhely i. m. 311–312.

¹⁶⁵ Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete i. m. 587.

¹⁶⁶ Buzási E.: Nádasdy országbíró i. m. 899.

¹⁶⁷ „*Szegény Aszonj megh maradot Ezüst Műve: az Szerintt, minden dragab keöves es Giöngiös, aranjas es ezüstös fenjes Eöltözök: Szebnél Szebb a'hoz tartozando Nasfakal, Giürükel, Aranj Lanczokkal, Perczekel, s- azokhoz hasonlo teöb Külömbkülömbfele Clenodiumokal, Ruhazatokal, (melljek az eleöt jtt tartattak:) Sárvari Varban vitettek: a' mint azon Sárvari Tarhaz Inventariumab[an] rendel talaltatnak, cum omni Specificatijone[m].*” A pottendorfi kastély inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 212.

tendorfi Kunstkammer egyik ébenfa szekrényének fiókjában azonban továbbra is őrizték a grófnő haját („*Egy Papirosban bekeőtöt Szegény Asszony haja*”),¹⁶⁸ a ruhák között pedig azt a hosszú vászoninget, amiben temették; és azt a vastag abroszt, amit a „*szegény asszony halálakor szükségére szaggattak*”.¹⁶⁹

„*Emberi abrázat vala kiformalva*”: Esterházy Anna Júlia portréi

A grófnőt életében több alkalommal is megfestették. Már egy 1639-ben keletkezett fraknoi várleltár felsorolja Esterházy László és az ő portréját.¹⁷⁰ Ma is Fraknón található az a mellkép, amely a fiatal, üde Anna Júliát ábrázolja egy ablakmélyedésben, ez az ismeretlen művésztől származó kép felirata alapján 1646-ban, a grófnő 16 éves korában készült.¹⁷¹ E mellképnek van egy kevésbé kvalitásos, háromnegyed alakos változata, Anna Júlia ugyanabban a ruhában és ugyanazzal a tartással áll egy asztal mellett, vörös drapériás háttérben.¹⁷² Ezeken kívül még egy magas színvonalú, egészalakos portrét őriznek Anna Júliáról ebből az időszakból: Buzási Enikő ennek festőjét az 1623–1650-es évek között Bécsben működő Cornelius Sustermannban határozta meg, s a balra irányuló kompozíció miatt egy párkép létét is feltételezte.¹⁷³ Ez utóbbi az ifjú férj, Nádasdy Ferenc lehetett, és a megrendelőben is röviddel a házasság után ő sejtethető. A kép bal sarkában olvasható felirat ugyanis Nádasdy Ferenc drága házastársaként nevezi meg Anna Júliát egy 1645-ös évszám kíséretében.¹⁷⁴ A bal kezében legyezőt tartó, a jobb kezét az asztalon fekvő vörös bársonykötésű könyvön és egy hosszan lecsüngő, keresztmedálban végződő láncon nyugtató

¹⁶⁸ A pottendorfi Kunstkammer inventáriuma, 1669. MNL OL E 185 59. d. f .224.

¹⁶⁹ A pottendorfi vár inventáriuma, 1669 – egy 19. századi másolat az Esterházyak kismartoni könyvtárában, Eredetije az inventárium ismeretlen másolója szerint a „bécsi cs. és kir. közös pénzügyminisztérium Levéltárában, a Nádasdy-féle iratok I. csomójában 38. szám alatt” volt. Az adatot Zvara Edinának köszönöm.

¹⁷⁰ *Buzási Enikő*: Portrék, festők, mecénások. A portré 16–17. századi történetéhez a Magyar Királyság régióiban. In: Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Tanulmánykötet. Szerk. Mikó Árpád, Verő Mária. Bp. 2008. 25–53. 38. A frankói várleltár: MNL OL P 108 8. fasc. C Nr. 29. Ma eltűntnek számít a gyermekkori portré.

¹⁷¹ A kép az Esterházy Privatstiftung tulajdona, köszönöm a Privatstiftung munkatársának, Margit Koppnak a segítségét, hogy a reprodukciót rendelkezésemre bocsátották. A kép ismertetése: *Stefan Körner*: Führer durch die Esterházy-Ahngalerie. Eisenstadt 2006. 54. A megfestés idejét Stefan Körner nem határozta be, a felirat egy 1646-os évszámot tartalmaz: *Aetatis Suae 16 A(nn)o 1646*.

¹⁷² A restaurálás előtt álló kép az Esterházy Privatstiftung tulajdona, köszönöm munkatársának, Margit Koppnak a segítségét, hogy a reprodukciót rendelkezésemre bocsátották.

¹⁷³ Esterházy Anna Júlia portréja az Esterházy Privatstiftung tulajdona, köszönöm a Privatstiftung munkatársának, Margit Koppnak a segítségét, hogy a reprodukciót rendelkezésemre bocsátották. A portréről *Buzási Enikő*: Csáky VIII. Istvánné Forgách Éva. In: Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítási katalógus. Szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, Bp. 2008. 274–275., Buzási Enikő egyben cáfolta Stefan Körner feltételezését, hogy a festő Justus Sustermann lett volna.

¹⁷⁴ A latin felirat: *Il(lustrissi)ma D(om)in(a) Comi(ti)ssa Anna Iulia Esterhas de Galanta Perp(etua) de Frakno Il(lustrissi)mi Co(mi)tis Francisci de Nadasd Charissima Consors 1645*. A kép reprodukciója: Burg Forchtenstein. Tresor der Fürsten Esterházy. Hrsg. von Stefan Körner. Eisenstadt 2009. 92.

grófnő pompás, narancssárga és sárga színekből álló, hímzett, fehér csipkegal-léros nyugat-európai szabású ruhát visel. A kompozíciót egy a könyv mögött álló feszület és egy aranyozott ezüstvázában lévő virágcsokor egészíti ki a szoknya csücskénél üldögélő apró kutyával.

A körülbelül tíz évvel későbbi Esterházy Anna Júlia portrén már a magyar viselet tűnik szembe. Buzási Enikő szerint nem divatbeli változás húzódik e mögött okként, hiszen a nyugati ruhák ott sorakoztak továbbra is a gardrób-ban, hanem a megrendelők akarták így láttatni magukat.¹⁷⁵ A kép festője a Nádasdy Ferenc által 1655–1656 körül felfogadott Benjamin Block volt, aki a házaspár kettős portróját holland mintára készítette el.¹⁷⁶ A képen szobabelső-ben kőkockás padlón álló Anna Júlia jobb válla mellett egy tájra lehet kilátni, de a festő a figyelmet a gazdagon ékszerezett, gyönyörű ruhájú, a teret szinte teljesen kitöltő női alakra irányítja, ahogy Buzási Enikő megfogalmazta: „*a szoknya csaknem kiterítve mutatja meg teljes pompáját, a kanyargó indás vi-rágornamentika rajzát sehol nem töri meg az anyag természetes esése, a redők hullámozása*”.¹⁷⁷ Máiig nem tisztázott, hogy hol voltak a Block-képek kiállítva. Megfestésük idején a család Seibersdorfban élt. A pottendorfi kastély későbbi inventáriumaiban nincsenek feltüntetve, esetleg valamelyik másik rezidenciá-ra vihették őket. A házaspárról még egy párkép ismert. A valószínűleg helyi festőtől eredő festményeken a fáradtabb színek a korban megszokott magyar port-révilágot tükrözik vissza. A képek latin nyelvű feliratuk szerint 1662-ben ké-szültek,¹⁷⁸ ennek azonban ellentmond Nádasdy címei között a locumtenensi (helytartói) felsorolása, hiszen kinevezésére csak 1667-ben került sor. 2011-ben váratlanul egy újabb Anna Júlia festmény bukkant fel. A pápai Esterházy-kas-tély ősgalériájának egy 19. századi Dersffy Orsolyát ábrázoló festménye alatt a restaurátor Anna Júlia alakját tárta fel a 17. századból, a felirat szerint 1667-ből,¹⁷⁹ de a kép maga feltehetőleg későbbi, 17. század végi.

A most felsorolt hat portrén túl — amelyek közül Sustermann és Block megbízását a megrendelői igények csúcsának nevezte Buzási Enikő —¹⁸⁰ két metszeten is ábrázolták Anna Júliát: az elsőt férjével együtt, mint a lorettói szervita kegytemplom és kolostor alapítóit és építtetőit. Itt az előtérben a há-zaspár, kettőjük között pedig az elkészült épületegyüttes látható. Az augsburgi Bartholomaeus Kilian színvonalas alkotását — Michael Waldmann előképe alapján — az 1667-ben Bécsben megjelent szervita rendtörténetben közölték.¹⁸¹

¹⁷⁵ Buzási E.: Portrék, festők, mecénások i. m. 45.

¹⁷⁶ Rózsa Gy.: Magyar történetábrázolás i. m. 129–130. A kép ma a Magyar Nemzeti Múzeum-ban található (MTKCS lt. 2320).

¹⁷⁷ Buzási Enikő: Benjamin von Block (Lübeck 1631 – Regensburg 1690), Esterházy Anna Jú-lia, Nádasdy III. Ferenc felesége. In: Egervári Nádasdy-Széchenyi-várkastély reneszánsz látogató-központ. Egervár 2013. 85.

¹⁷⁸ Rózsa Gy.: Magyar történetábrázolás i. m. 130. (Magyar Nemzeti Múzeum, MTKCS 53.15). A kép feliratait közölte Rózsa Gy.: Magyar történetábrázolás i. m. 172.

¹⁷⁹ <http://veol.hu/cimlapon/retusalt-csaladi-tortenelem-tovabb-bovult-a-grofi-csalad-1307634> [letöltés: 2014. 08. 25.] Köszönöm Buzási Enikő magyarázatait a képekhez.

¹⁸⁰ Buzási E.: Portrék, festők, mecénások i. m. 27.

¹⁸¹ Romer A. M.: Servitus Mariana i. m. 358–359. oldal között. Ld. még Rózsa Gy.: Magyar tör-ténetábrázolás i. m. 131–132.

A másik metszet az Esterházy családtörténetet feldolgozó *Trophaeum* című műben megjelent kissé sematikus ábrázolás.¹⁸²

Pottendorffban egyébként a családi portréknak nem jutott szerepük a reprezentációban, a 12 családi képből 8 Esterházy Anna Júlia szobájának nyilvánosságtól elzárt intim terében kapott helyet. Nádasdy kivégzése után a családtagokat ábrázoló képeket Esterházy Pál szerezte meg.¹⁸³ Az Esterházyak későbbi inventáriumai több Nádasdy családi portrét is felsorolnak a kastélyaikban, például Kismartonban, Lékán és Keresztúron.¹⁸⁴

„Legyen ez a tiz dragha gyöngy szem a te Méltóságos koronadban”: Esterházy Anna Júlia aranyművei és ruhái,
egyéb tárgyai

A grófnő halála után készült magyar és latin nyelvű leltársorozatban több alkalommal lehet olyan címekkel találkozni, mint például a „szegény asszony” után maradt arany- és ezüstművek vagy éppenséggel ruhák,¹⁸⁵ amelyeket — ahogy fentebb láttuk — a szobájában tárolt. A pottendorfi aranyműveket tekintve a magyar nyelvű forrás 12 tételben sorol fel ékszereket és ékszer garnitúrákat (például „Egy vörös Aranyas tokban rubintal gyemantal valo öltözet, ugy-mint: Egy láncs, egy parta, egy nakra valo, egy melyre valo, egy hayban valo tű, egy Par fülben valo, egy par arany perecs, egy Süvegben valo toltok, egy gyűrű”),¹⁸⁶ ezeken kívül öveket, legyezőt, zsinórokat, iskatulyákban lévő válogatott drágaköveket nevezett meg. Ezek az éppen használatban lévő, a mindennapi vagy ünnepi viselethez tartozó darabokat jelenthették. Az értékes ékszerek nem sokkal később már a sárvári kincstárban tűntek fel. Ott az első, ún. „kincses” almáriumban három polcon helyezték el az összesen hat csodálatos, míves ékszer garnitúrát, továbbá gombokat, gombházakat s kötéseket, illetve egy további klárisos öltözetet a hetedik almáriumban.¹⁸⁷ Összevetve ezeket Anna Júlia 25 évvel korábbi hozományjegyzékével¹⁸⁸ megállapítható, hogy teljesen

¹⁸² *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiannae In Tres Divisum Partes*, Viennae Austriae, 1700, [393.]

¹⁸³ Buzási E.: Nádasdy országbíró i. m. 920., 924.

¹⁸⁴ Stefan Körner – Margit Kopp: Die Bilderwelten des Fürsten Paul I. Esterházy. Gemälde und Bildprogramme. In: „Ez a világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk. Bubryák Orsolya. Bp. 2010. 215–249. 231–232.

¹⁸⁵ A források részben kiadottak, Az mi Pottendorffon Szegény Asszony megh maradt Arany miw talalkozot annak föl jedzese. In: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai XX. Urbaria et conscriptiones 8. füzet (Arnótfalva – Zsukó), Bp. 1990. 112–113., illetve kiadatlanok: *Consignatio Clenodiorum et aliarum praetiosarum rerum C(omi)t(iss)ae Annae Juliae Esterházy traditarum*, továbbá *Consignatio rerum aurearum et argentearum Comi(t)issae Annae Juliae Esterházy assignatorum*, továbbá *Specificatio nonnullarum vestium et mundorum muliebrium Com(itissae) Juliannae Esterházy in frustris 3 consisten*. MNL OL P 108 Repositorium 7. Fasc. C. Nr. 27. 28. 29. 30.

¹⁸⁶ Urbaria et conscriptiones 8. füzet i. m. 112.

¹⁸⁷ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 279–282. és f. 287.

¹⁸⁸ Gróf Eszterházy Anna Julianna menyasszonyi hozománya 1644-ben i. m. a hozományjegyzékben funkció szerint különítették el az egyes aranyműveket következőképpen: láncok, perecek, násfák, nyakravalók, övek, párták, gyűrűk és drágakövek.

átalakult a kor ízlésvilága, a különálló darabok helyét ötvösök által „személyre szabottan” megtervezett és egymással színben, anyagban, méretben harmonizáló készletek vették át. Anna Júlia házasságba magával hozott és részben divatja múlt ékszereit vagy felhasználták újak készítéséhez vagy félretették fiókjukba.¹⁸⁹

Anna Júlia egy 1666 év eleji levele öccséhez, Pálhoz és a fennmaradt számlák azt bizonyítják, hogy a különösen nagy értékű megrendelések az 1660-as évek második felében történtek. A levélből az is kiderül, hogy közös ügyeik vannak öccsével ékszer megrendelésekben. Azt írja a grófnő, hogy számot vetett az ötvössel, megegyeztek az aranyba vésett „mustráról” – tehát az ötvös által bemutatott minta alapján rendelték meg a modelleket:¹⁹⁰ „*mindeneket rendesen leiratam mind micoda vagion Keyvelmednek megh micoda hia vagon asz egies öltesöknek*”.¹⁹¹ Az aranyműveket ekkor már Bécsben csináltatta Anna Júlia: egy 1668-as német nyelvű számlát Kiss Erika elemzett, és megállapította, hogy Nádasdyék a rubintos-gyémántos ékszerkészletért (drágaköves függők, drágaköves nyakékek, fülbevaló, karkötő pár, hajékszer, gyűrű, óra) 760 forintot fizettek úgy, hogy az aranyat és a drágaköveket ők biztosították. A bécsi ötvös, Matthias Pränzl, a korszak legdivatosabb stílusában készítette el a fazettált (formára csiszolt) drágaköves kollekciót. Kiss Erika azt a jelenséget, hogy Anna Júlia hat sok darabos és változatos sorozattal rendelkezett, egyedülállóan tartja a kor magyar arisztokrata viseletkultúrájában.¹⁹²

Ugyancsak a sárvári kincstárban helyezték el a házaspár jegygyűrűit, igaz nem egymás mellé. Anna Júliáról ezt jegyezte meg Nádasdy az inventáriumban a gyémántos öltözéknél: „*az Szegéni Aszoni jegi Giurője uolt, melliet En attam volt nekj, vagjon benne egi igen eőregh Tabla giemant*”.¹⁹³ A saját jegygyűrűje a rubintos-gyémántos öltözéknél szerepelt: „*Kett Giüreő, edgyikében egi igen eőregh termes Rubint, es 15. arobb Rubint. Az masikab[a]n Egi Rubint, es egi hegies giemant, melliet Szegénj Aszinj Jegi Giurőül adot*”.¹⁹⁴ Az ilyen típusú családi emlékeket is kivétel nélkül Bécsbe vitték a vagyon elkobzásakor. Ugyancsak Sárváron a hetedik ébenfa — elefántcsonttal, ezüsttel és jaspissal rakott — Schreibtschben további, főleg gyémántos függők, nyakravalók, függők között Anna Júlia kedvenc hétköznapi viseletű karperecét emeli ki Nádasdy: „*Egy par Jauz keőreőm aranyban foglalt Perecz. Nota. Ezen aranj művet*

¹⁸⁹ Sárváron a 7. almárium legalsó fiókjában egy tokban 17, többségükben öregnek nevezett gyűrű volt, A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 287.

¹⁹⁰ Ilyen ékszergarnitúráknak maradtak meg a lavírozott tollrajzai az Esterházy-levéltárban, ld. Barocker Schmuck der Fürsten Esterházy. Ausstellungskatalog. Text von Margit Kopp, hrsg. von Florian T. Bayer. Eisenstadt 2013. 7. kép, 9a. kép, 9b. kép.

¹⁹¹ Esterházy Anna Júlia Esterházy Pálhoz, Pottendorf, 1666. január 12. MNL OL P 125 Nr. 5955. A több részből álló, díszes tokban őrzött ékszeregyütteseket a kortársak smuknak vagy öltözetnek nevezték. Kiss Erika: Nádasdy Ferenc tárházai és kincsei. Századok 144. (2010) 933–968. 953.

¹⁹² Kiss E.: Nádasdy Ferenc tárházai és kincsei i. m. 950–953.

¹⁹³ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 281.

¹⁹⁴ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 282., ld. még Kiss E.: Nádasdy Ferenc tárházai és kincsei i. m. 953–954.

közönségesen legh keduessebben viselte Szegéni Szerelmes Atiamfia".¹⁹⁵ A jautz, azaz hiúzköröm több kincstárban is előfordult a korban amulettként, ugyanis gyógyhatást tulajdonítottak neki.¹⁹⁶

A sárvári kincstár almáriumában figyelemre méltó számban írtak össze olyan tárgyakat, amelyeket az Esterházy- és Nádasdy-család címerei együttesen díszítettek a házasságkötés utáni közös birtoklás jeleként: három tucat ezüstitányér („*magam es szegénj szerelmes Atiamfia czimere rajta*”),¹⁹⁷ egy arannyal-ezüsttel varrott szőnyegecske, egy fehér atlasz — ahogy Nádasdy megjegyezte — „*igen gjöniörű külömb külömbféle virágokat, madarakat aranyal selemel megh hant Agy Terétő. Keözepében magam, és szegenj szerelmes Atiamfia czimere*”.¹⁹⁸ Ugyancsak a sárvári vár egyik lakosztályában a kandalló fölött kettős címerük volt látható,¹⁹⁹ de hasonló stukkódíszek a többi kastélyban is megjelentek.

A grófnő legszebb ruhái is Sárvárra kerültek: a 27. almáriumban, hét gazdagon hímzett, arany- és ezüsfonallas, gyöngyös, prémes, csipkés szoknya, és nyolc, részben a szoknyákhoz színben és dekorálásban illeszkedő váll sorakozott. De a leírás alapján nincs köztük az a gyémántokkal ékesített ruha és váll, amit később — legalábbis 1685-ös végrendeletének tanúsága szerint — megvásárolt Esterházy Pál (feltehetőleg Bécsből), mégpedig 4500 forintért.²⁰⁰ A szoknyák és vállak külön listázása a 17. századi divat követését érzékelteti, ugyanis a század közepén vált el egymástól a két ruhadarab, változatosabbá, gazdagabbá téve a női viseletet. Az arisztokrata ruhatárak anyaga többnyire külföldről származik a korban, szabásuk és hímzésük gyakran olasz és spanyol vagy éppen magyar mintákat követ.²⁰¹ A napi használatban lévő egyszerűbb szoknyák (színükben sokfélék, fehér fekete, vörös, kék, sárga) Anna Júlia pottendorfi szobájában egy ládában voltak vállakkal és palástokkal együtt, az inventárium lejegyzője szerint „viseletes állapotban”.²⁰² Innen két szép szoknyát a kismartoni apácakolostorba és a szarvkői Szent Anna templomba vitettek az úrnő halála után. A női ruhatár érdekes színfoltja még a három, anyagában különböző „fürdőző imeg”. A német szövegváltozat (1673) három fürdőszoknyát és két fürdőmellényt említ.²⁰³

¹⁹⁵ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 286.

¹⁹⁶ *Ballagi Aladár*: A „János-köröm”. Adalék a régi amuletek történetéhez In: Pulszky-album. Bp. 1884. 123–126.

¹⁹⁷ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 291.

¹⁹⁸ A sárvári vár inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 305.

¹⁹⁹ *Buzási E.*: Nádasdy országbíró i. m. 908.

²⁰⁰ Az Esterházy-kincstár textíliái i. m. 38. Nővére ruhája mellett II. Rudolf teljes lófelszerelését és egy díszes lótakarót is vásárolt Esterházy Pál.

²⁰¹ *Tompos L.*: Az Esterházy-kincstár öltözékei i. m. 20–23.

²⁰² A pottendorfi kastély inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 202.

²⁰³ A pottendorfi kastély inventárium, 1669. MNL OL E 185 59. d. f. 202.; Inuentarium Vber alles bey der Kay[serlichen] Herrschafft Pottendorff, 1673. ÖStA AVA FHK A NöHa P 54/A/1, f. 215. „*Drey leinere baadner Röckh 2 baadt wambes*”.

Összegzés

Esterházy Anna Júlia csendes, visszahúzódó személyiségére férje, az energiával teli, nagy műveltségű és konfliktusoktól sem visszariadó Nádasdy Ferenc — nem utolsósorban a Wesselényi-mozgalomban játszott szerepe és tragikus sorsa — akaratlanul is árnyékot vetett. A források azonban a családját, rokonságát és udvartartását határozottan irányító, a férje mellett egyenrangú társként álló, ízlésében kifinomult nő képét mutatják. Mély vallásossága, a katolikus egyház intézményeinek pártfogolása révén a kor legjelentősebb patrónájává emelkedett. Befejezésképpen Sennyei István püspök egy olyan gondolatát idézném, amelyben Esterházy Anna Júliának a gyásznépnek tudott, de az utókor számára ismeretlen vonásairól — a vizályokat csillapítani tudó megfontoltságát és bölcsességét — is megemlékezett a temetésén: „*Boldogh voltal Szollasidra nézveis, mert intésed Iffiaknak Tanusagh, Eöregheknek pedigh a ioban valo öregbülés volt; nyaioskodasid Egyhaziaknak, es Szerzeteseknek példa; Világiaknak Regula, Okoskodasid mindeneknek chudaia tapasztaltatott, es bizonytatott.*”²⁰⁴

ESTERHÁZY ANNA JÚLIA (1630–1669)

by Viskolcz Noémi
(Summary)

As the fourth child of palatine Miklós Esterházy and Krisztina Nyáry, Júlia Anna Esterházy (1630-1669) was born into a very illustrious family. Thanks to the great number and variety of the extant sources — diaries, letters, inventories, registers, accounts, or the funeral oration made by bishop István Sennyei at her funeral — a fairly detailed view of her active life can be reconstructed. After her marriage with Ferenc Nádasdy in 1644, the countess governed her populous family and household in a calm but determined way, paying attention to her widespread kin, and to the destinies of her brothers and sisters. Her deep religious devotion, and the patronage she provided for the institutions of the Catholic Church, made her the most outstanding patroness in the second half of the 17th century. The complicated structure of her separate court, the artistic furnishing of her residence at Pottendorf, her religious and pious readings in Hungarian, and her social relations which reached the imperial court, all show the countess to have been a highly sophisticated woman of refined tastes, who stood as an equal partner by the side of her husband.

²⁰⁴ Sennyei I.: Keserves dichérete i. m. 12–13.